

วิถีสร้างบุญบารมี

สมเด็จพระญาณสังวร

สมเด็จพระสังฆราช อภิธรรมมหาสังฆปริณายก

บทพระนิพนธ์

เรื่อง วิธีสร้างบุญบารมี

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช

สกลมหาสังฆปริณายก

สัพพทานิ ธมฺมทานิ ชินาติ

การให้ธรรมเป็นทาน ชนะการให้ทั้งปวง

“นิทานอุทาน ไชยสิริ” บทกวีของนักปราชญ์ชาวอินเดีย ซึ่งสอนให้เรารู้จักการให้ธรรมเป็นทาน

ขอมอบเป็นธรรมบรรณาการ

แต่

แด่ **คุณสุชาติ สุธะโท** ผู้มีคุณธรรมและจิตใจดีงาม
ซึ่งได้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบมาโดยตลอด และมีความซื่อสัตย์
สุจริต มีคุณธรรมและจิตใจดีงามมาโดยตลอด

คุณสุชาติ สุธะโท ได้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบมาโดยตลอด
และมีความซื่อสัตย์สุจริต มีคุณธรรมและจิตใจดีงาม
มาโดยตลอด และมีความซื่อสัตย์สุจริต มีคุณธรรม
และจิตใจดีงามมาโดยตลอด

นางสมใจ สุธะโท ผู้มีคุณธรรมและจิตใจดีงาม
ซึ่งได้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบมาโดยตลอด และมีความซื่อสัตย์
สุจริต มีคุณธรรมและจิตใจดีงามมาโดยตลอด

สุชาติ สุธะโท

ให้สุขแก่ท่าน สุขนั้นถึงตน

การให้ธรรมเป็นทาน ชนะการให้ทั้งปวง
การให้ธรรมเป็นทาน ชนะการให้ทั้งปวง
การให้ธรรมเป็นทาน ชนะการให้ทั้งปวง

ก็ไม่มีทางที่จะได้บุญมากเกินไปกว่าการเจริญภาวนาไปได้ ฉะนั้น การเจริญภาวนานั้น จึงเป็นการสร้างบุญบารมีที่สูงที่สุด ได้มากที่สุด ในทุกวันนี้เรารู้จักกันแต่การให้ทานอย่างเดียว เช่นการทำบุญตักบาตร ทอดกฐิน ผ้าป่า สละทรัพย์สร้างโบสถ์ วิหารศาลาการเปรียญ ส่วนการถือศีลแม้จะได้บุญมากกว่าการทำทานก็ยังมีการทำกันเป็นส่วนน้อย เพื่อความเข้าใจอันดี จึงขอชี้แจงการสร้างบุญบารมีอย่างไรจึงจะเป็นการลงทุนน้อยที่สุดแต่ได้บุญบารมีมากที่สุด ดังนี้คือ

๑. การทำทาน

การทำทาน ได้แก่การสละทรัพย์สิ่งของสมบัติของตน ที่มีอยู่ให้แก่ผู้อื่น โดยมุ่งหวังจะจุนเจือให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์ และความสุขด้วยความเมตตาจิตของตน ทานที่ได้ทำไปนั้นจะทำให้ผู้ทำทานได้บุญมากหรือน้อยเพียงใด ย่อมสุดแล้วแต่องค์ประกอบ ๓ ประการ ถ้าประกอบหรือถึงพร้อมด้วยองค์ประกอบ ๓ ประการต่อไปนี้แล้ว ทานนั้นย่อมมีผลมาก ได้บุญบารมีมาก กล่าวคือ

องค์ประกอบข้อ ๑. "วัตถุทานที่ให้ต้องบริสุทธิ์"

วัตถุทานที่ให้ ได้แก่สิ่งของทรัพย์สมบัติที่ตนได้สละให้เป็นการนั้นเอง จะต้องเป็นของที่บริสุทธิ์ ที่จะเป็นของบริสุทธิ์ได้จะต้อง

เป็นสิ่งของที่ตนได้แสวงหา ได้มาด้วยความบริสุทธิ์ในการประกอบอาชีพ ไม่ใช่ของที่ได้มาเพราะการเบียดเบียนผู้อื่น เช่น ได้มาโดย ทูจริต ลักทรัพย์ ยักยอก ฉ้อโกง ปล้นทรัพย์ ชิงทรัพย์ ฯลฯ

ตัวอย่าง ๑ ได้มาโดยการเบียดเบียนชีวิตเลือดเนื้อสัตว์ เช่น ฆ่าสัตว์ต่างๆ เป็นต้นว่า ปลา โค กระบือ สุกร โดยประสงค์จะนำเอาเลือดเนื้อของเขามาทำอาหารถวายพระเพื่อเอาบุญ ย่อมเป็นการสร้างบาปเอามาทำบุญ วัตถุทานคือเนื้อสัตว์นั้นเป็นของที่ไม่บริสุทธิ์ แม้ทำบุญให้ทานไป ก็ย่อมได้บุญน้อย จนเกือบไม่ได้อะไรเลย ทั้งอาจจะได้บาปเสียอีกหากว่า ทำทานด้วยจิตที่เศร้าหมองแต่การที่ได้เนื้อสัตว์มาโดยการซื้อหาจากผู้อื่นที่ฆ่าสัตว์นั้นโดยที่ตนมิได้มีส่วนร่วมรู้เห็นเป็นใจในการฆ่าสัตว์ก็ดี เนื้อสัตว์นั้นตายเองก็ดี เนื้อสัตว์นั้นย่อมเป็นวัตถุทานที่บริสุทธิ์ เมื่อนำมาทำทานย่อมได้บุญมากหากถึงพร้อมด้วยองค์ประกอบข้ออื่นๆ ด้วย

ตัวอย่าง ๒ ลักทรัพย์ ยักยอก ฉ้อโกง ชิงทรัพย์ ปล้นทรัพย์ รวมตลอดถึงการทุจริตฉ้อราษฎร์บังหลวง อันเป็นการได้ทรัพย์มาในลักษณะไม่ชอบธรรม หรือโดยเจ้าของเต็มไม่เต็มใจให้ทรัพย์นั้นย่อมเป็นของไม่บริสุทธิ์ เป็นของร้อน แม้จะผลิดอกออกผลมาเพิ่มเติม ดอกผลนั้นก็ย่อมเป็นของไม่บริสุทธิ์ ด้วย นำเอาไปกินไปใช้ย่อมเกิดโทษ เรียกว่า "บริโภคโดยความเป็นหนี้" แม้จะนำเอาไปทำบุญให้ทาน สร้างโบสถ์วิหารก็ไม่ทำให้ได้บุญ

แต่อย่างใด สมัยหนึ่งในรัชกาลที่ ๕ มีหัวหน้าสำนักนางโลมชื่อว่า "ยายเฟง" ได้เรียกเก็บเงินจากหญิงโสเภณี ในสำนักของตนจาก อัตราที่ได้มาครั้งหนึ่ง ๒๕ สตางค์ แกะจะชักเอาไว้ ๕ สตางค์ ละสมเอาไว้เช่นนี้จนได้ประมาณ ๒,๐๐๐ บาทแล้วจึงตัดสินใจสร้างวัดขึ้นวัดหนึ่ง ด้วยเงินนั้นทั้งหมด เมื่อสร้างเสร็จแล้วแกก็ปลื้มปิติ นำไปนมัสการ ถวายหลวงพ่อดิวัตรระฆังว่า การที่แกสร้างวัดทั้งวัดด้วยเงินของแก ทั้งหมดจะได้บุญบารมีอย่างไร หลวงพ่อดิวัตรตอบว่า ได้แค่ ๑ สิ่ง แกก็เสียใจ เหตุที่ได้บุญน้อยก็เพราะทรัพย์อันเป็นวัตถุทานที่ตน นำมาสร้างวัดอันเป็นวิหารทานนั้น เป็นของที่แสวงหาได้มาโดยไม่บริสุทธิ์ เพราะเบียดเบียนมาจากเจ้าของที่ไม่เต็มใจจะให้ ฉะนั้น บรรดาพ่อค้าแม่ขายทั้งหลายที่ซื้อของถูกๆ แต่ขายแพงๆ จนเกิน ส่วนที่ควรจะได้ ผลกำไรที่ได้มากเพราะความโลภจัดจนเกินส่วนนั้น ย่อมเป็นสิ่งของที่ไมบริสุทธิ์โดยนัยเดียวกัน

วัตถุทานที่บริสุทธิ์เพราะการแสวงหามาได้โดยชอบธรรม ดังกล่าว ไม่ได้จำกัดว่าจะต้องเป็นของดีหรือเลว ไม่จำกัดว่าเป็น ของมากหรือน้อย น้อยค่าหรือมีค่ามาก จะเป็นของดี เลว ประณีต มากหรือน้อยไม่สำคัญความสำคัญขึ้นอยู่กับเจตนาในการให้ทานนั้น ตามกำลังทรัพย์และกำลังศรัทธาที่ตนมีอยู่

องค์ประกอบข้อ ๒. "เจตนาในการให้ทานต้องบริสุทธิ์"

การให้ทานนั้น โดยจุดมุ่งหมายที่แท้จริงก็เพื่อการขจัด

ความโลภ ความตระหนี่เหนียวแน่น ความหวงแหนหลงใหลใน ทรัพย์สมบัติของตน อันเป็นกิเลสหยาบ คือ "โลภกิเลส" และเพื่อ เป็นการสงเคราะห์ผู้อื่นให้ได้รับความสุขด้วยเมตตาธรรมของตน อันเป็นบันไดก้าวแรกในการเจริญเมตตา พรหมวิหารธรรมใน พรหมวิหาร ๔ ให้เกิดขึ้น ถ้าได้ให้ทานด้วยเจตนาดังกล่าวแล้ว เรียกว่าเจตนาในการทำทานบริสุทธิ์แต่เจตนาที่ว่าบริสุทธิ์นั้น ถ้าจะ บริสุทธิ์จริงต้องสมบูรณ์พร้อมกัน ๓ ระยะ คือ

(๑) ระยะก่อนที่จะให้ทาน ก่อนที่จะให้ทานก็มีจิตใจโสมนัส ราเวิงเบิกบานยินดีที่จะให้ทาน เพื่อสงเคราะห์ผู้อื่นให้ได้รับความสุข เพราะทรัพย์สิ่งของของตน

(๒) ระยะที่กำลังลงมือให้ทาน ระยะที่กำลังลงมือทำทาน อยู่นั่นเอง ก็ทำด้วยจิตโสมนัสราเวิงยินดีและเบิกบานในทานที่ตน กำลังให้ผู้อื่น

(๓) ระยะหลังจากที่ได้ให้ทานไปแล้ว ครั้นเมื่อได้ให้ทาน ไปแล้วเสร็จ หลังจากนั้นก็ดี นานมาก็ดี เมื่อหวนคิดถึงทานที่ตน ได้กระทำไปแล้วครั้งใด ก็มีจิตโสมนัสราเวิงเบิกบานยินดีในทานนั้นๆ

เจตนาบริสุทธิ์ในการทำทานนั้นอยู่ที่จิตโสมนัสราเวิงเบิกบาน ยินดีในทานที่ทำนั้นเป็นสำคัญ และเนื่องจากเมตตาจิตที่มุ่ง สงเคราะห์ผู้อื่นให้พ้นความทุกข์และให้ได้รับความสุข เพราะทาน ของตนนับว่าเป็นเจตนาที่บริสุทธิ์ในเบื้องต้น แต่เจตนาที่บริสุทธิ์

เพราะเหตุดังกล่าวมาแล้วนี้จะทำให้ยิ่งๆ บริสุทธิมากขึ้นไปอีก หากผู้ให้ทานนั้นได้ทำทานด้วยวิปัสสนาปัญญา กล่าวคือไม่ใช่ทำทานอย่างเดียว แต่ทำทานพร้อมกับมีวิปัสสนาปัญญา โดยใคร่ครวญถึงวัตถุประสงค์ที่ให้ทานนั้นว่า อันบรรดาทรัพย์สิ่งของทั้งปวงที่ชาวโลกนิยมยกย่องหวงแหนเป็นสมบัติกันด้วยความโลภนั้น แท้ที่จริงก็เป็นเพียงแต่วัตถุธาตุประจำโลก เป็นสมบัติกลาง ไม่ใช่ของผู้ใดโดยเฉพาะ เป็นของที่มีตั้งแต่ก่อนเราเกิดขึ้นมา และไม่ว่าเราจะเกิดขึ้นมาหรือไม่ก็ตาม วัตถุธาตุดังกล่าวก็มีอยู่เช่นนั้น และได้ผ่านการเป็นเจ้าของของผู้อื่นมาแล้วหลายชั่วคน ซึ่งท่านแต่ก่อนนั้นต่างก็ได้ล้มหายตายจากไปทั้งสิ้น ไม่สามารถนำวัตถุธาตุดังกล่าวนี้ติดตัวไปได้เลย จนในที่สุดก็ได้ตกทอดมาถึงเรา ให้เราได้กินได้ใช้ยึดถือเพียงชั่วคราว แล้วก็ตกทอดสืบเนื่องไปเป็นของคนอื่นๆ ต่อๆ ไปเช่นนี้ แม้เรา เองก็ไม่สามารถจะนำติดตัวเอาไปได้ จึงนับว่าเป็นเพียงสมบัติผลัดกันชมเท่านั้น ไม่จากไปในวันนี้ก็ต้องจากไปในวันหน้าอย่างน้อยเราก็ต้องจากต้องทิ้งเมื่อเราได้ตายลง นับว่าเป็นอนิจจัง คือไม่เที่ยงแท้แน่นอน จึงไม่อาจจะยึดมั่นถือมั่นว่านั่นเป็นของเราได้ถาวรตลอดไป แม้ตัววัตถุธาตุดังกล่าวนี้เอง เมื่อมีเกิดขึ้นเป็นตัวตนแล้ว ก็ตั้งอยู่ในสภาพนั้นให้ตลอดไปไม่ได้ จะต้องเก่าแก่ ผุพัง บุบสลายไป ไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตนแต่อย่างไร แม้แต่เนื้อตัวร่างกายของเราเองก็มีสภาพ

เช่นเดียวกับวัตถุธาตุเหล่านั้น ซึ่งไม่อาจจะตั้งมั่นให้ยั่งยืนอยู่ได้ เมื่อมีเกิดขึ้นแล้วก็ต้องเจริญวัยเป็นหนุ่มสาวแล้วก็เฒ่าแก่ และตายไปในที่สุด เราจะต้องพลัดพรากจากของอันเป็นที่รัก ที่หวงแหน คือทรัพย์สมบัติทั้งปวง

เมื่อเจตนาในการให้ทานบริสุทธิ์ผุดผ่องดีพร้อมทั้งสามระยะ ดังกล่าวมาแล้ว ทั้งยังประกอบไปด้วยวิปัสสนาปัญญา ดังกล่าวมาแล้วด้วย เจตนาที่ย่อมบริสุทธิ์อย่างยิ่ง ทานที่ได้ทำไปนั้นย่อมมีผลมาก ได้บุญมากหากวัตถุทานที่ได้ทำเป็นของที่บริสุทธิ์ ตามองค์ประกอบข้อ ๑ ด้วย ก็ย่อมทำให้ได้บุญมากยิ่งขึ้นไปอีก วัตถุทานจะมากหรือน้อย เป็นของเลวหรือประณีตไม่สำคัญ เมื่อเราได้ให้ทานไปตามกำลังทรัพย์ที่เรามีอยู่ย่อมใช้ได้ แต่ก็มีข้ออันควรระวังอยู่ก็คือ การทำทานนั้น อย่าได้เบียดเบียนตนเอง เช่นมีน้อย แต่ฝืนทำให้มากๆ จนเกินกำลังของตนที่จะให้ได้ เมื่อได้ทำไปแล้วตนเองและสามี ภรรยา รวมทั้งบุตรต้องลำบาก ขาดแคลน เพราะไม่มีจะกิน จะใช้ เช่นนี้ย่อมทำให้จิตเศร้าหมอง เจตนาที่ย่อมไม่บริสุทธิ์ ทานที่ได้ทำไปแล้วนั้น แม้วัตถุทานจะมากหรือทำมาก ก็ย่อมได้บุญน้อย ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างที่ทำทานด้วยเจตนาอันไม่บริสุทธิ์ คือ

ตัวอย่าง ๑ ทำทานเพราะอยากได้ ทำเอาหน้า ทำอวดผู้อื่น เช่น สร้างโรงเรียน โรงพยาบาลใส่ชื่อของตน ไปยื่นถ่ายภาพลงโฆษณาในหน้าหนังสือพิมพ์ เพื่อให้ได้รับความนิยมนยกย่อง

นับถือ โดยที่แท้จริงแล้วตนมิได้มีเจตนาที่จะมุ่งสงเคราะห์ผู้ใด เรียกว่าทำทานด้วยความโลก ไม่ได้ทำเพื่อขจัดความโลก ทำทานด้วยความอยากได้ คืออยากได้หน้า ได้เกียรติ ได้สรรเสริญ ได้ความนิยมนับถือ

ตัวอย่าง ๒ ทำทานด้วยความฝืนใจทำเพราะเสียไม่ได้ ทำด้วยความเสียหาย เช่นมีพวกพ้องมาเรียไร ตนเองไม่มีศรัทธาที่จะทำ หรือมีศรัทธาอยู่บ้างแต่ทรัพย์น้อย เมื่อมีพวกมาเรียไรบอกบุญต้องจำใจทำทานไปเพราะความเกรงใจพวกพ้อง หรือเกรงว่าจะเสียหน้า ตนจึงสละทรัพย์ทำทานไปด้วยความจำใจ ย่อมเป็นการทำทานด้วยความตระหนี่หวงแหน ทำด้วยความเสียดาย ไม่ใช่ทำทานด้วยจิตเมตตาที่มุ่งจะสงเคราะห์ผู้อื่น ซึ่งยิ่งคิดก็ยิ่งเสียดาย ให้ไปแล้วก็เป็นทุกข์ใจ บางครั้งถึงโกรธผู้ที่มาบอกบุญ เช่นนี้จิตย่อมเศร้าหมองได้บุญน้อย หากเสียดายมากๆ จนเกิดโทสจริตกล้าแล้ว นอกจากจะไม่ได้บุญที่จะได้ก็คือบาป

ตัวอย่างที่ ๓ ทำทานด้วยความโลก คือทำทานเพราะอยากได้นั้นอยากได้นี้ อยากเป็นนั่น เป็นนี่ อันเป็นการทำทานเพราะหวังสิ่งตอบแทน ไม่ใช่ทำทานเพราะมุ่งหมายที่จะขจัดความโลก ความตระหนี่หวงแหนในทรัพย์ของตน เช่น ทำทานแล้วตั้งจิตอธิษฐานขอให้ชาติหน้าได้เป็นเทวดา นางฟ้า ขอให้รูปสวย ขอให้ทำมาค้าขึ้น ขอให้ร่ำรวยเป็นเศรษฐีมหาเศรษฐี ทำทาน ๑๐๐ บาท

แต่ขอให้ร่ำรวยนับล้าน ขอให้ถูกสลากกินแบ่งสลากกินรวบ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เป็นสมบัติสวรรค์ หากชาติก่อนไม่เคยได้ทำบุญใส่บาตรฝากสวรรค์เอาไว้ อยู่ๆ ก็มาขอเบิกในชาตินี้ จะมีที่ไหนมาให้เบิก การทำทานด้วยความโลกเช่นนี้ ย่อมไม่ได้บุญอะไรเลย สิ่งที่จะได้พอกพูนเพิ่มให้มากขึ้นและหนาขึ้นก็คือ "ความโลก"

ผลหรืออานิสงส์ของการทำทานที่ครบองค์ประกอบ ๓ ประการนั้น ย่อมมีผลให้ได้ซึ่งมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติเอง แม้ว่าจะไม่ได้ตั้งเจตนาเอาไว้ล่วงหน้าก็ตาม เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นผลที่สืบเนื่องมาจากเหตุ เมื่อทำเหตุครบถ้วนย่อมมีผลเกิดขึ้นตามมาเอง เช่นเดียวกับปลูกต้นมะม่วงเมื่อรดน้ำพรวนดิน และใส่ปุ๋ยไปตามธรรมดาเรื่อยไป แม้จะไม่อยากให้เจริญเติบโตและออกดอกออกผลในที่สุด ต้นไม้ก็ต้องเจริญและผลิดอกออกผลตามมา สำหรับผลของทานนั้น หากน้อยหรือมีกำลังไม่มากนักย่อมผ่อนนำให้ได้บังเกิดในมนุษย์ชาติ หากมีกำลังแรงมาก ก็อาจจะผ่อนนำให้ได้บังเกิดในเทวโลก ๖ ชั้น เมื่อได้เสวยสมบัติในเทวโลกจนสิ้นบุญแล้ว ด้วยเศษของบุญที่ยังคงเหลืออยู่บ้าง ประกอบกับไม่มีอกุศลกรรมอื่นแทรกให้ผล ก็อาจจะผ่อนนำให้มาบังเกิดเป็นมนุษย์อีกครั้งหนึ่งและเมื่อได้มาบังเกิดเป็นมนุษย์แล้ว ก็ย่อมทำให้เกิดในตระกูลที่ร่ำรวยมั่งคั่ง สมบูรณ์ไปด้วยทรัพย์ หรือไม่ก็เป็นผู้ที่มีลาภผลมาก ทำมาหากินขึ้นและร่ำรวยภายหลัง ทรัพย์สมบัติไม่วิบัติหายนะ

ไปเพราะวินาศภัย โจรภัย ชาติภัย ฯลฯ แต่จะมั่งคั่งร่ำรวย
ในวัยใดสุดแล้วแต่ผลทานแต่ชาติก่อนๆ จะส่งผล คือ

๑. ร่ำรวยตั้งแต่วัยต้น เพราะผลของทานที่ได้ตั้งเจตนา
ไว้บริสุทธิ์ตั้งแต่ก่อนจะทำทาน คือก่อนที่จะลงมือทำทาน ก็มีจิต
เมตตาโลภน้อยราเริงเบิกบานยินดีในทานที่ตนจะได้ทำเพื่อสงเคราะห์
ผู้อื่น แล้วก็ได้ลงมือทำทานไปตามเจตนาที่นั้น เมื่อเกิดเป็นมนุษย์
ย่อมโชคดี โดยเกิดในตระกูลที่ร่ำรวย ชีวิตในวัยต้นอุดมสมบูรณ์
พูนสุขไปด้วยทรัพย์ ไม่ยากจนแร้นแค้น ไม่ต้องขวนขวายหาเลี้ยง
ตนเองมาก แต่ถ้าเจตนาที่นั้นไม่งามบริสุทธิ์พร้อมกันครบ ๓ ระยะแล้ว
ผลทานนั้นก็ย่อมส่งผลให้ไม่สมำเสมอกัน คือแม้ว่าจะร่ำรวยตั้งแต่
วัยต้น โดยเกิดมาบนกองเงินกองทองก็ตาม หากในขณะที่กำลัง
ลงมือทำทานเกิดจิตเศร้าหมองเพราะหวนคิดเสียดายหรือหวนแหน
ทรัพย์ที่จะให้ทานขึ้นมา หรือเกิดหมดศรัทธาขึ้นมาเฉยๆ แต่ก็ยัง
ฝืนใจทำทานไป เพราะเสียไม่ได้หรือเพราะตามพวกพ้องไปอย่าง
เสียไม่ได้เช่นนี้ ผลทานย่อมหมดกำลังให้ผลในระยะที่ ๒ ซึ่งตรง
กับวัยกลางคน ซึ่งจะมีผลทำให้ทรัพย์สมบัติวิบัติหายนะไปด้วย
ประการต่างๆ แม้จะได้รับมรดกมากก็ไม่อาจจะรักษาไว้ได้หากเจตนา
ในการทำทานนั้นเศร้าหมองในระยะที่ ๓ คือทำทานไปแล้ว
หวนคิดขึ้นมา ทำให้เสียดายทรัพย์ ความหายนะก็มีผลต่อเนื่อง
มาจนถึงบั้นปลายชีวิตด้วย คือทรัพย์สินคงวิบัติเสียหายต่อเนื่อง

จากวัยกลางคนตลอดไปจนถึงตลอดอายุขัย ชีวิตจริงของผู้ที่เกิด
บนกองเงินกองทองก็มีให้เห็น เป็นตัวอย่างที่เมื่อได้รับทรัพย์มรดก
แล้วก็วิบัติเสียหายไป หรือนักธุรกิจที่ประสบความสำเร็จในวัยต้น
แต่ก็ต้องล้มละลายในวัยกลางคน และบั้นปลายชีวิต แต่ถ้าได้ตั้ง
เจตนาในการทำทานไว้บริสุทธิ์ครบถ้วนพร้อม ๓ ระยะแล้วผลทาน
นั้นย่อมส่งผลสมำเสมอ คือร่ำรวยตั้งแต่เกิด วัยกลางคน และ
จนปัจฉิมวัย

๒. ร่ำรวยในวัยกลางคน การที่ร่ำรวยในวัยกลางคนนั้น
สืบเนื่องมาจากผลของทานที่ได้ทำเพราะเจตนางามบริสุทธิ์ในระยะ
ที่ ๒ กล่าวคือไม่งามบริสุทธิ์ในระยะแรก เพราะก่อนที่จะลงมือทำ
ทานก็มีได้มีจิตศรัทธามาก่อนไม่คิดจะทำทานมาก่อนแต่ก็ได้ตัดสินใจ
ทำทานไปเพราะเหตุบางอย่าง เช่นทำตามพวกพ้องอย่างเสียไม่ได้
แต่เมื่อได้ลงมือทำทานอยู่ก็เกิดโลภน้อย รื่นเรริงยินดีในทานที่กำลัง
กระทำอยู่นั้น ด้วยผลทานชนิดนี้ ย่อมทำให้มาบังเกิดในตระกูล
ที่ยากจนคับแค้น ต้องต่อสู้สร้างตนเองมาในวัยต้น ครั้นเมื่อถึง
วัยกลางคน กิจการหรือธุรกิจที่ทำก็ประสบความสำเร็จรุ่งเรือง
และหากเจตนาในการทำทานได้งามบริสุทธิ์ในระยะที่ ๓ ด้วย
กิจการหรือธุรกิจนั้น ย่อมส่งผลรุ่งเรืองตลอดไปจนถึงบั้นปลายชีวิต
หากเจตนาในการทำทานไม่บริสุทธิ์ในระยะที่ ๓ แม้ธุรกิจหรือกิจ
การงานประสบความสำเร็จรุ่งเรืองในวัยกลางคน แต่ก็ล้มเหลว

หายหน้าในบั้นปลาย ทั้งนี้เพราะผลทานหมดกำลังส่งผลไม่ตลอดจนถึงบั้นปลายชีวิต

๓. **ร่ำรวยปัจฉิมวัย** คือร่ำรวยในบั้นปลายชีวิตนั้น สืบเนื่องมาจากผลทานที่ผู้กระทำมีเจตนางามไม่บริสุทธิ์ในระยะแรก และระยะที่ ๒ แต่งามบริสุทธิ์เฉพาะในระยะที่ ๓ กล่าวคือ ก่อนและในขณะที่ลงมือทำทานอยู่นั้น ก็มีได้มีจิตโลภมันส์ยินดีในการทำทานนั้น แต่อย่างไร แต่ได้ทำลงไปโดยบังเอิญ เช่นทำตามๆ พวกห้องไปอย่างเสียไม่ได้ แต่เมื่อได้ทำไปแล้ว ต่อมานวนคิดถึงผลทานนั้นก็เกิดจิตโลภมันส์ร่าเริงยินดีเบิกบาน หากผลทานชนิดนี้จะน้อยนำมาให้บังเกิดเป็นมนุษย์ ก็จะเป็นเกิดในตระกูลที่ยากจนคับแคบ ต้องต่อสู้ดิ้นรนศึกษาเล่าเรียน และชวนชววยสร้างตนเองมากตั้งแต่วัยต้นจนล่วงวัยกลางคนไปแล้ว ก็กิจการงานหรือธุรกิจนั้นก็ยังไม่ประสบความสำเร็จ เช่น ต้องล้มลุกคลุกคลานตลอดมา แต่ครั้นถึงบั้นปลายชีวิตก็ประสบช่องทางเหมาะๆ ทำให้กิจการงานนั้นเจริญรุ่งเรืองทำมาค้าขึ้น และร่ำรวยอย่างไม่คาดหมาย ซึ่งชีวิตจริงๆ ของคนประเภทนี้ก็มีให้เห็นเป็นตัวอย่างอยู่มาก

องค์ประกอบข้อ ๓. "เนื่อนาบุญต้องบริสุทธิ์"

คำว่า "เนื่อนาบุญ" ในที่นี้ได้แก่บุคคลผู้รับการทำทานของผู้ทำทานนั่นเอง นับว่าเป็นองค์ประกอบข้อที่สำคัญที่สุด แม้ว่า

องค์ประกอบในการทำทานข้อ ๑ และ ๒ จะงามบริสุทธิ์ครบถ้วนดีแล้ว กล่าวคือวัตถุที่ทำทานนั้นเป็นของที่แสวงหาได้มาด้วยความบริสุทธิ์ เจตนาในการทำทานก็งามบริสุทธิ์พร้อมทั้งสามระยะ แต่ตัวผู้รับการทำทานเป็นคนที่ไม่ดี ไม่ใช่ผู้ที่เป็นเนื่อนาบุญที่บริสุทธิ์ เป็นเนื่อนาบุญที่เลว ทานที่ทำไปนั้นก็ไม่ได้ผลดอกออกผล เปรียบเหมือนกับการหว่านเมล็ดข้าวเปลือกลงในพื้นนา ๑ กำมือ แม้เมล็ดข้าวนั้นจะเป็นพันธุ์ดีที่พร้อมจะงอกงาม (วัตถุทานบริสุทธิ์) และผู้หว่านคือกสิกรก็มีเจตนาจะหว่านเพื่อทำนาให้เกิดผลิตผลเป็นอาชีพ (เจตนาบริสุทธิ์) แต่หากที่นาเป็นพื้นที่ที่ไม่สม่ำเสมอ เมล็ดข้าวที่หว่านลงไปก็งอกเงยไม่สม่ำเสมอ โดยเมล็ดที่ไปตกในที่ เป็นดินดี บุยดี มีน้ำอุดมดีก็จะงอกเงยมีผลิตผลที่สมบูรณ์ ส่วนเมล็ดที่ไปตกบนพื้นที่แห้งแล้ง มีแต่กรวดกับทรายและขาดน้ำ ก็จะแห้งเหี่ยวหรือเฉาตายไป หรือไม่งอกเงยเสียเลย การทำทานนั้น ผลิตผลที่ผู้ทำนาจะได้รับก็คือ "บุญ" หากผู้ที่ได้รับการให้ทานไม่เป็นเนื่อนาที่ดีสำหรับการทำบุญแล้ว ผลของทานคือบุญก็จะไม่เกิดขึ้น แม้จะเกิดก็ไม่สมบูรณ์ เพราะแก่รินหรือแห้งเหี่ยวเฉาไปด้วยประการต่างๆ ฉะนั้นในการทำทาน ตัวบุคคลผู้รับของที่เราให้ทาน จึงเป็นเงื่อนไขที่สำคัญที่สุด เราผู้ทำทานจะได้บุญมากหรือน้อย ก็ขึ้นอยู่กับคนพวกนี้คนที่รับการให้ทานนั้นหากเป็นผู้ที่มีศีลมีธรรมสูง ก็ย่อมเป็นเนื่อนาบุญที่ดี ทานที่เราได้ทำไปแล้วก็เกิดผลบุญมาก

หากผู้ที่ได้รับการให้ทานเป็นผู้ไม่มีศีลไม่มีธรรมผลของท่านไม่เกิดขึ้น คือได้บุญน้อย ฉะนั้น คติโบราณที่กล่าวว่า "ทำบุญอย่าถามพระหรือ ตักบาตรอย่าเลือกพระ" เห็นจะใช้ไม่ได้ในสมัยนี้ พระในสมัยนี้ ไม่เหมือนกับท่านในสมัยก่อนๆ ที่บวชเพราะมุ่งหนีสงสาร โดยมุ่งจะทำมรรคผล และนิพพานให้แจ้ง ท่านจึงเป็นเนื้อนาบุญ ที่ประเสริฐ แต่ในสมัยนี้มีอยู่บางคนที่บวชด้วยคติ ๔ ประการ คือ "บวชเป็นประเพณี บวชหนีทหาร บวชผลาญข้าวสุก บวชสนุก ตามเพื่อน" ธรรมวินัยใดๆ ท่านไม่สนใจ เพียงแต่มีผ้าเหลืองห่มกาย ท่านก็นึกว่าตนเป็นพระและเป็นเนื้อนาบุญเสียแล้ว ซึ่งปวดยการ จะกล่าวไปถึงศีลปาฏิโมกข์ ๒๒๗ ข้อ แม้แต่เพียงแค่ศีล ๕ ก็ยัง เอาแน่ไม่ได้ว่าท่านจะมีหรือไม่ การบวชที่แท้จริงแล้วก็เพื่อจะ ละความโลภ โกรธ และหลง ปัญหาว่าทำอย่างไร จึงจะได้พบกับ ท่านที่เป็นเนื้อนาบุญที่ประเสริฐ ข้อนี้ย่อมขึ้นอยู่กับวาสนาของเรา ผู้ทำทานเป็นสำคัญ หากเราได้เคยสร้างสมอบรมสร้างบารมีมา ด้วยดีในอดีตชาติเป็นอันมากแล้ว บารมีนั้นก็จะเป็นพลังวาสนา น้อมนำให้ได้พบกับท่านที่เป็นเนื้อนาบุญที่ประเสริฐ ทำทานครั้งใด ก็มักโชคดี ได้พบกับท่านที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบไปเสียทุกครั้ง หาก บุญวาสนาของเราน้อยและไม่มั่นคง ก็จะได้พบกับท่านที่เป็น เนื้อนาบุญบ้าง ได้พบกับอสังขีบ้าง คือดีและชั่วคละกันไป เช่นเดียวกับ การซื้อสลากกินแบ่งสลากกินรวบ หากมีวาสนาบารมีเพราะ

ได้เคยทำบุญให้ทานฝากกับสวรรค์ไว้ในชาติก่อนๆ ก็ย่อมมีวาสนาให้ ฎกราางวัลได้ หากไม่มีวาสนาเพราะไม่เคยทำบุญทำทานฝากสวรรค์ เอาไว้เลย ก็ไม่มีสมบัติสวรรค์อะไรที่จะให้เบิกได้ อยู่ๆ ก็จะมาขอเบิก เช่นนี้ก็ยากที่จะฎกราางวัลได้

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสเอาไว้ว่า แม้วัตถุทาน จะบริสุทธิ์ เจตนาในการทำทานจะบริสุทธิ์ดี จะทำให้ท่านนั้นมีผล มากหรือน้อย ย่อมขึ้นอยู่กับเนื้อนาบุญเป็นลำดับต่อไปนี้ คือ

๑. ทำทานแต่สัตว์เดรัจฉาน แม้จะมากถึง ๑๐๐ ครั้ง ก็ได้บุญ น้อยกว่าให้ทานตั้งกล่าวแต่มนุษย์ แม้จะเป็นมนุษย์ที่ไม่มี ศีล ไม่มี ธรรมเลยก็ตาม ทั้งนี้เพราะสัตว์ย่อมมีบุญวาสนาบารมีน้อยกว่า มนุษย์ และสัตว์ไม่ใช่เนื้อนาบุญที่ดี
๒. ให้ทานแต่มนุษย์ที่ไม่มีศีล ไม่มีธรรมวินัย แม้จะให้มากถึง ๑๐๐ ครั้ง ก็ยังได้บุญน้อยกว่าให้ทานตั้งกล่าวแต่ผู้มีศีล ๕ แม้จะ ให้เพียงครั้งเดียวก็ตาม
๓. ให้ทานแต่ผู้มีศีล ๕ แม้จะมากถึง ๑๐๐ ครั้ง ก็ยังได้บุญ น้อยกว่าให้ทานตั้งกล่าวแต่ผู้มีศีล ๘ แม้จะให้แต่เพียงครั้งเดียว ก็ตาม
๔. ให้ทานแต่ผู้มีศีล ๘ แม้จะมากถึง ๑๐๐ ครั้ง ก็ยังได้บุญ น้อยกว่าถวายทานแต่ผู้มีศีล ๑๐ คือสามเณรในพระพุทธศาสนา แม้จะได้ถวายทานตั้งกล่าวแต่เพียงครั้งเดียวก็ตาม

๕. ถวายทานแต่สามเณรซึ่งมีศีล ๑๐ แม้จะมากถึง ๑๐๐ ครั้ง ก็ยังได้บุญน้อยกว่าถวายทานดังกล่าวแต่พระสมมุติสงฆ์ ซึ่งมีศีล ปาฏิโมกข์สังวร ๒๒๗ ข้อ

พระด้วยกันก็มีคุณธรรมแตกต่างกัน จึงเป็นเนือนาบุญที่ต่างกัน บุคคลที่บวชเข้ามาในพระพุทธศาสนามีศีลปาฏิโมกข์สังวร ๒๒๗ ข้อ นั้น องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังไม่ตรัสเรียกว่าเป็น "พระ" แต่เป็นเพียงพระสมมุติเท่านั้น เรียกกันว่า "สมมุติสงฆ์" พระที่แท้จริงนั้น หมายถึงบุคคลที่บรรลุคุณธรรมตั้งแต่พระโสดาปัตติผลเป็นพระโสดาบันเป็นต้นไป ไม่ว่าจะท่านผู้นั้นจะได้บวชหรือเป็นฆราวาสก็ตาม นับว่าเป็น "พระ" ทั้งสิ้น และพระด้วยกันก็มีคุณธรรมต่างกันหลายระดับชั้น จากน้อยไปหามากดังนี้คือ พระโสดาบัน พระสกิทาคามี พระอนาคามี พระอรหันต์ พระปัจเจกพุทธเจ้า สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และย่อมเป็นเนือนาบุญที่แตกต่างกัน ดังต่อไปนี้

๖. ถวายทานแต่พระสมมุติสงฆ์ แม้จะมากถึง ๑๐๐ ครั้ง ก็ยังได้บุญน้อยกว่าการถวายทานแต่พระโสดาบัน แม้จะได้ถวายทานดังกล่าวแต่เพียงครั้งเดียวก็ตาม (ความจริงยังมีการแยกเป็นพระโสดาปัตติมรรคและพระโสดาปัตติผล ฯลฯ เป็นลำดับไปจนถึงพระอรหันต์ผลแต่ในที่นี้จะกล่าวแต่เพียงย่อพอให้ได้ความเท่านั้น)

๗. ถวายทานแต่พระโสดาบัน แม้จะมากถึง ๑๐๐ ครั้ง ก็ยัง

ได้บุญน้อยกว่าการถวายทานดังกล่าวแต่พระสกิทาคามี แม้จะถวายทานดังกล่าวเพียงครั้งเดียวก็ตาม

๘. ถวายทานแก่พระสกิทาคามี แม้จะมากถึง ๑๐๐ ครั้ง ก็ยังได้บุญน้อยกว่าการถวายทานดังกล่าวแก่พระอนาคามี แม้จะถวายทานดังกล่าวเพียงครั้งเดียวก็ตาม

๙. ถวายทานแก่พระอนาคามี แม้จะมากถึง ๑๐๐ ครั้ง ก็ยังได้บุญน้อยกว่าการถวายทานดังกล่าวแก่พระอรหันต์ แม้จะถวายทานดังกล่าวแต่เพียงครั้งเดียวก็ตาม

๑๐. ถวายทานแก่พระอรหันต์ แม้จะมากถึง ๑๐๐ ครั้ง ก็ยังได้บุญน้อยกว่าการถวายทานแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า แม้จะถวายทานดังกล่าวแต่เพียงครั้งเดียวก็ตาม

๑๑. ถวายทานแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า แม้จะมากถึง ๑๐๐ ครั้ง ก็ยังได้บุญน้อยกว่าการถวายทานแต่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แม้จะถวายทานดังกล่าวเพียงครั้งเดียวก็ตาม

๑๒. ถวายทานแต่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแม้จะมากถึง ๑๐๐ ครั้ง ก็ยังได้บุญน้อยกว่าการถวายสังฆทาน ที่มีองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นประธาน แม้จะได้ถวายสังฆทานดังกล่าวแต่เพียงครั้งเดียวก็ตาม

๑๓. การถวายสังฆทานที่มีองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นประธาน แม้จะมากถึง ๑๐๐ ครั้ง ก็ยังได้บุญน้อยกว่า การ

ถวายวิหารทาน แม้จะได้กระทำแต่เพียงครั้งเดียวก็ตาม วิหารทาน ได้แก่การสร้างหรือร่วมสร้างโบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ ศาลาโรงธรรม ศาลาทำน้ำ ศาลาที่พักอาศัยคนเดินทาง อันเป็นสาธารณประโยชน์ที่ประชาชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน อนึ่ง การสร้างสิ่งที่เป็นสาธารณประโยชน์หรือสิ่งที่ประชาชนใช้ประโยชน์ร่วมกัน แม้จะไม่เกี่ยวเนื่องกับกิจในพระพุทธศาสนา เช่น โรงพยาบาล โรงเรียน บ่อน้ำ แท็งก์น้ำ ศาลาป้ายรถยนต์โดยสารประจำทาง สุสาน เมรุเผาศพ ก็ได้บุญมากในทำนองเดียวกัน

๑๔. การถวายวิหารทาน แม้จะมากถึง ๑๐๐ ครั้ง (๑๐๐ หลัง) ก็ยังได้บุญน้อยกว่าการให้ธรรมทานแม้จะให้แต่เพียงครั้งเดียวก็ตาม การให้ธรรมทานก็คือการเทศน์ การสอนธรรมแก่ผู้อื่นที่ยังไม่รู้ ให้ได้รู้ ที่รู้อยู่แล้วให้รู้ยิ่งๆ ขึ้น ให้ได้เข้าใจในมรรค ผล นิพพาน ให้ผู้ที่เป็นมิจฉาทิฐิได้กลับใจเป็นสัมมาทิฐิ ชักจูงผู้คนให้เข้าปฏิบัติธรรม รวมตลอดถึงการพิมพ์การแจกหนังสือธรรมะ

๑๕. การให้ธรรมทาน แม้จะมากถึง ๑๐๐ ครั้ง ก็ยังได้บุญน้อยกว่าการให้ "อภัยทาน" แม้จะให้แต่เพียงครั้งเดียวก็ตาม การให้อภัยทาน ก็คือการไม่ผูกโกรธ ไม่อาฆาตจองเวร ไม่พยาบาทคิดร้ายผู้อื่นแม้แต่ศัตรู ซึ่งได้บุญกุศลแรงและสูงมากในฝ่ายทาน เพราะเป็นการบำเพ็ญเพียรเพื่อละ "โทสกิเลส" และเป็นการเจริญ "เมตตาพรหมวิหารธรรม" อันเป็นพรหมวิหาร

ข้อหนึ่งในพรหมวิหาร ๔ ให้เกิดขึ้น อันพรหมวิหาร ๔ นั้น เป็นคุณธรรมที่เป็นองค์ธรรมของโยคีบุคคลที่บำเพ็ญฌานและวิปัสสนาผู้ที่ทรงพรหมวิหาร ๔ ได้ยอมเป็นผู้ทรงฌาน ซึ่งเมื่อเมตตาพรหมวิหารธรรมได้เกิดขึ้นแล้วเมื่อใด ก็ยอมละเสียได้ซึ่ง "พยาบาท" ผู้นั้นจึงจะสามารถให้อภัยทานได้ การให้อภัยทานจึงเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อนและยากเย็น จึงจัดเป็นทานที่สูงกว่าการให้ทานทั้งปวง อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี การให้อภัยทาน แม้จะมากเพียงใด แม้จะชนะการให้ทานอื่นๆ ทั้งหมด ผลบุญนั้นก็ยังคงอยู่ในระดับที่ต่ำกว่า "ฝ่ายศีล" เพราะเป็นการบำเพ็ญบารมีคนละชั้นต่างกัน

๒. การรักษาศีล

"ศีล" นั้น แปลว่า "ปกติ" คือสิ่งหรือกติกาที่บุคคลจะต้องระวังรักษาตามเพศและฐานะ ศีลนั้นมีหลายระดับ คือศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ และศีล ๒๒๗ และในบรรดาศีลชนิดเดียวกันก็ยังจัดแยกออกเป็นระดับธรรมตา มัชฌิมศีล (ศีลระดับกลาง) และอธิศีล (ศีลอย่างสูง ศีลอย่างอุกฤษฏ์)

คำว่า "มนุษย์" นั้นคือผู้ที่มีใจอันประเสริฐคุณธรรมที่เป็นปกติของมนุษย์ที่จะต้องทรงไว้ให้ได้ตลอดไปก็คือศีล ๕ บุคคลที่ไม่มีศีล ๕ ไม่เรียกว่ามนุษย์ แต่อาจจะเรียกว่า "คน" ซึ่งแปลว่า "ยุ่ง" ในสมัย

พุทธกาลผู้คนมักจะมีศีล ๕ ประจำใจกันเป็นนิจ ศีล ๕ จึงเป็น เรื่องปกติของบุคคลในสมัยนั้น และจัดว่าเป็น "มนุษย์ธรรม" ส่วนหนึ่งในมนุษย์ธรรม ๑๐ ประการ ผู้ที่จะมีวาสนาได้เกิดมา เป็นมนุษย์ จะต้องถึงพร้อมด้วยมนุษย์ธรรม ๑๐ ประการเป็นปกติ (ซึ่งรวมถึงศีล ๕ ด้วย) รายละเอียดจะมีประการใดจะไม่กล่าว ถึงในที่นี้

การรักษาศีลเป็นการเพียรพยายามเพื่อระงับโทษทางกาย และวาจา อันเป็นเพียงกิเลสหยาบมิให้กำเริบขึ้น และเป็นการ บำเพ็ญบุญบารมีที่สูงขึ้นกว่าการให้ทาน ทั้งในการถือศีลด้วยตนเอง ก็ยังได้บุญมากและน้อยต่างกันไปตามลำดับ

๑. การให้อภัยทาน แม้จะมากถึง ๑๐๐ ครั้ง ก็ยังได้บุญ น้อยกว่าการถือศีล ๕ แม้จะถือได้เพียงครั้งเดียวก็ตาม

๒. การถือศีล ๕ แม้จะมากถึง ๑๐๐ ครั้ง ก็ยังได้บุญ น้อยกว่าการถือศีล ๘ แม้จะถือได้เพียงครั้งเดียวก็ตาม

๓. การถือศีล ๘ แม้จะมากถึง ๑๐๐ ครั้ง ก็ยังได้บุญ น้อยกว่าการถือศีล ๑๐ คือการบวชเป็นสามเณรในพระพุทธศาสนา แม้จะบวชมาได้แต่เพียงวันเดียวก็ตาม

๔. การที่ได้บวชเป็นสามเณรในพระพุทธศาสนาแล้วรักษา ศีล ๑๐ ไม่ให้ขาด ไม่ต่างพร้อย แม้จะนานถึง ๑๐๐ ปี ก็ยังได้บุญ น้อยกว่าผู้ที่ได้อุปสมบทเป็นพระในพระพุทธศาสนา มีศีลปาฏิโมกข์

สังวร ๒๒๗ แม้จะบวชมาได้เพียงวันเดียวก็ตาม

ฉะนั้นในฝ่ายศีลแล้วการที่ได้อุปสมบทเป็นพระในพระพุทธ ศาสนาได้บุญบารมีมากที่สุดเพราะเป็นเนกขัมมบารมีในบารมี ๑๐ ทิศซึ่งเป็นการออกจากกามเพื่อนำเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติธรรมขั้นสูงๆ คือการภาวนาเพื่อมรรค ผล นิพพาน ต่อๆ ไป ผลของการรักษา ศีลนั้นมีมาก ซึ่งจะยังประโยชน์สุขให้แก่ผู้นั้น ทั้งในชาตินี้และ ชาติหน้า เมื่อได้ละอัตภาพนี้ไปแล้วย่อมส่งผลให้ได้บังเกิดในเทวโลก ๖ ชั้น ซึ่งแล้วแต่ความละเอียดประณีตของศีลที่รักษาและที่ บำเพ็ญมา ครั้นเมื่อสิ้นบุญในเทวโลกแล้ว ด้วยเศษของบุญที่ยังคง หลงเหลืออยู่แต่เพียงเล็ก ๆ น้อย ๆ หากไม่มีอกุศลกรรมอื่นมาให้ผล ก็อาจจะน้อยน้าให้ได้มาบังเกิดเป็นมนุษย์ที่ถึงพร้อมด้วยสมบัติ ๔ ประการ เช่นอานิสงส์ของการรักษาศีล ๕ กล่าวคือ

(๑) ผู้ที่รักษาศีลข้อ ๑ ด้วยการไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ด้วยเศษ ของบุญที่รักษาศีลข้อนี้ เมื่อน้อมนำมาเกิดเป็นมนุษย์ก็จะทำให้ มีพลานามัยแข็งแรง ปราศจากโรคภัย ไม่ช้ำโรค อายุยืนยาว ไม่มีศัตรู เบียดเบียนให้ต้องบาดเจ็บ ไม่มีอุบัติเหตุต่างๆที่จะทำให้บาดเจ็บ หรือสิ้นอายุเสียก่อนวัยอันสมควร

(๒) ผู้ที่รักษาศีลข้อ ๒ ด้วยการไม่ถือเอาทรัพย์ของผู้อื่น ที่เจ้าของมิได้เต็มใจให้ ด้วยเศษของบุญที่นำมาเกิดเป็นมนุษย์ ย่อมทำให้ได้เกิดในตระกูลที่ร่ำรวย การทำมาหาเลี้ยงชีพในภายหน้า

มักจะประสบช่องทางที่ดี ทำมาค้าขึ้นและมั่งมีทรัพย์ ทรัพย์สมบัติ
ไม่วิบัติหายนะไปด้วยภัยต่างๆ เช่นอัคคีภัย วาตภัย โจรภัย ฯลฯ

(๓) ผู้ที่รักษาศีลข้อ ๓ ด้วยการไม่ล่วงประเวณีในคู่ครอง
หรือคนในปกครองของผู้อื่น ด้วยเศษของบุญที่รักษาศีลข้อนี้
เมื่อมาเกิดเป็นมนุษย์ ก็จะประสบโชคดีในความรัก มักได้พบรัก
ที่แท้ที่จริงจังและจริงใจ ไม่ต้องอกหัก อกโรย และอกเดาะ ครั้นเมื่อมี
บุตรธิดา ก็ว่านอนสอนง่าย ไม่ดื้อด้าว ไม่ถูกผู้อื่นหลอกลวงจุดคร่า
อนาคตไปทำเสียหาย บุตรธิดาย่อมเป็นอภิชาติบุตร ซึ่งจะนำ
เกียรติยศชื่อเสียงมาสู่วงศ์ตระกูล

(๔) ผู้ที่รักษาศีลข้อ ๔ ด้วยการไม่กล่าวมุสา ด้วยเศษของบุญ
ที่รักษาศีลข้อนี้ เมื่อนำมาเกิดเป็นมนุษย์ จะทำให้เป็นผู้ที่มีสัมเสียง
ไพเราะ พูดจา มีน้ำมือนวลชวนฟัง มีเหตุมีผลชนิดที่เป็น "พุทธวาจา"
มีไหวพริบปฏิภาณไหวพริบในการเจรจา จะเจรจาความสิ่งใดก็มี
ผู้เชื่อฟังและเชื่อถือ สามารถว่ากล่าวสั่งสอนบุตรธิดาและศิษย์
ให้ผู้ในโอวาทได้ดี

(๕) ผู้ที่รักษาศีลข้อ ๕ ด้วยการไม่ดื่มสุราเมรัยเครื่อง
หมักดองของมีนเมา ด้วยเศษของบุญที่รักษาศีลในข้อนี้
เมื่อนำมาเกิดเป็นมนุษย์ ย่อมทำให้เป็นผู้ที่มีสมอง ประสาท ปัญญา
ความคิดแจ่มใส จะศึกษาเล่าเรียนสิ่งใดก็แตกฉาน และทรงจำได้ง่าย
ไม่หลงลืมพันเพื่อนเลอะเลือน ไม่เสียดสี วิกฤจจริต ไม่เป็นโรคสมอง

โรคประสาท ไม่ปัญญาทรมม ปัญญาอ่อนหรือปัญญานิ่ม
อานิสงส์ของศีล ๕ มีดังกล่าวข้างต้น สำหรับศีล ๘ ศีล ๑๐
และศีล ๒๒๗ ก็ย่อมมีอานิสงส์เพิ่มพูนมากยิ่งขึ้น ขึ้นตามระดับ
และประเภทของศีลที่รักษา แต่ศีลนั้นแม้จะมีอานิสงส์เพียงไร
ก็ยังเป็นแต่เพียงการบำเพ็ญบุญบารมีในชั้นกลาง ๆ ในพระพุทธ
ศาสนาเท่านั้น เพราะเป็นแต่เพียงระเบียบหรือกติกาที่จะรักษากาย
และวาจาให้สงบไม่ก่อให้เกิดทุกข์โทษขึ้นทางกายและวาจา
เท่านั้นส่วนทางจิตใจนั้นศีลยังไม่สามารถที่จะควบคุมหรือทำให้
สะอาดบริสุทธิ์ได้ ฉะนั้น การรักษาศีลจึงยังได้บุญน้อยกว่าการ
ภาวนา เพราะการภาวนานั้นเป็นการรักษาใจ รักษาจิต และชักฟอก
จิตให้เบาบางหรือจนหมดกิเลสคือความโลภ โกรธ และหลง อันเป็น
เครื่องร้อยรัดให้บรรดาสรรพสัตว์ทั้งหลายต้องเวียนว่ายตายเกิด
อยู่ในสังสารวัฏ การภาวนาจึงเป็นการบำเพ็ญบุญบารมีที่สูงที่สุด
ประเสริฐที่สุด ได้บุญมากที่สุด เป็นกรรมอันยิ่งใหญ่ เรียกว่า
"มหัคคตกรรม" อันเป็นมหัคคตกุศล

๓. การภาวนา

การเจริญภาวนานั้น เป็นการสร้างบุญบารมีที่สูงที่สุดและ
ยิ่งใหญ่ที่สุดในพระพุทธศาสนา จัดว่าเป็นแก่นแท้และสูงกว่า

ฝ่ายศีลมากนัก การเจริญภาวนานั้นมี ๒ อย่าง คือ (๑) สมถภาวนา (การทำสมาธิ) และ (๒) วิปัสสนาภาวนา (การเจริญปัญญา) แยกอธิบายดังนี้ คือ

(๑) สมถภาวนา (การทำสมาธิ) สมถภาวนา ได้แก่การทำจิตให้เป็นสมาธิ หรือเป็นฌาน ซึ่งก็คือการทำจิตให้ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์เดียว ไม่ฟุ้งซ่าน แส่ส่าย ไปยังอารมณ์อื่น ๆ วิธีภาวนานั้น มีมากมายหลายร้อยชนิด ซึ่งพระพุทธองค์ทรงบัญญัติแบบอย่างเอาไว้ ๔๐ ประการ เรียกกันว่า "กรรมฐาน ๔๐" ซึ่งผู้ใดจะเลือกใช้วิธีใดก็ตามแต่สมัครใจ ทั้งนี้ ย่อมสุดแล้วแต่อุปนิสัยและวาสนาบารมีที่ได้เคยสร้างสมอบรม มาแต่ในอดีตชาติ เมื่อสร้างสมอบรมมาในกรรมฐานกองใด จิตก็มักจะน้อมชอบกรรมฐานกองนั้นมากกว่ากองอื่น ๆ และการเจริญภาวนาก็ก้าวหน้าเร็วและง่าย แต่ไม่ว่าจะเลือกปฏิบัติวิธีใดก็ตาม จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องรักษาศีลให้ครบถ้วนบริบูรณ์ตามเพศของตนเสียก่อน คือหากเป็นฆราวาสก็ต้องรักษาศีล ๕ เป็นอย่างน้อย หากเป็นสามเณรก็ต้องรักษาศีล ๑๐ หากเป็นพระก็ต้องรักษาศีลปาฏิโมกข์ ๒๒๗ ข้อให้บริบูรณ์ ไม่ให้ขาด และต่างพร้อมจึงจะสามารถทำจิตให้เป็นฌานได้ หากศีลยังไม่มั่นคง ย่อมเจริญฌานให้เกิดขึ้นได้โดยยาก เพราะศีลย่อมเป็น

บาทฐาน (เป็นกำลัง) ให้เกิดสมาธิขึ้น อานิสงส์ของสมาธินั้น มีมากกว่าการรักษาศีลอย่างเทียบกันไม่ได้ ซึ่งพระพุทธองค์ได้ตรัสว่า "แม้จะได้อุปสมบทเป็นภิกษุรักษาศีล ๒๒๗ ข้อ ไม่เคยขาด ไม่ต่างพร้อยมานานถึง ๑๐๐ ปี ก็ยังได้บุญกุศลน้อยกว่าผู้ที่ทำสมาธิเพียงให้จิตสงบนานเพียงชั่วไก่กระพือปีก ช้างกระดิกหู" คำว่า "จิตสงบ" ในที่นี้หมายถึงจิตที่เป็นอารมณ์เดียวเพียงชั่ววูบที่พระท่านเรียกว่า "ขณิกสมาธิ" คือ สมาธิเล็ก ๆ น้อย ๆ สมาธิแบบเด็ก ๆ ที่เพิ่งหัดตั้งไข่ คือหัดยืนแล้วก็ล้มลง แล้วก็ลุกขึ้นยืนใหม่ ซึ่งเป็นอารมณ์จิตที่ยังไม่ตั้งมั่น สงบวูบลงเล็กน้อยแล้วก็รักษาไว้ไม่ได้ ซึ่งยังห่างไกลต่อการที่จิตถึงขั้นเป็นอุปัจารสมาธิและฌาน แม้กระนั้นก็ยังมียานิสงส์มากมายถึงเพียงนี้ โดยหากผู้ใดจิตทรงอารมณ์อยู่ในขั้นขณิกสมาธิแล้วบังเอิญตายลงในขณะนั้น อานิสงส์นี้จะส่งผลให้ได้ไปบังเกิดในเทวโลกชั้นที่ ๑ คือชั้นจาตุมหาราชิกา หากจิตยึดไตรสรณคมน์ (มีพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์เป็นที่พึ่งอันสูงสุดด้วย) ก็เป็นเทวดาชั้น ๒ คือ ดาวดึงส์

สมาธินั้นมีหลายขั้นตอน ระยะเวลาที่จะเป็นฌาน (อัปปนาสมาธิ) ก็คือขณิกสมาธิและอุปัจารสมาธิซึ่งอานิสงส์ส่งผลให้ไปบังเกิดในเทวโลก ๖ ชั้น แต่ยังไม่ถึงขั้นพรหมโลกสมาธิในระดับอัปปนาสมาธิหรือฌานนั้นมีรูปฌาน ๔ และอรุณฌาน ๔ ซึ่งล้วนแต่ส่งผลให้ไปบังเกิดในพรหมโลกรวม ๒๐ ชั้น แต่จะเป็นชั้นใดย่อมสุดแล้วแต่

ความละเอียดประณีตของกำลังฌานที่ได้ (เว้นแต่พรหมโลกชั้น สุทธาวาส คือชั้นที่ ๑๒ ถึง ๑๖ ซึ่งเป็นที่เกิดของพระอนาคามีบุคคล โดยเฉพาะ) รูปฌาน ๑ ส่งผลให้บังเกิดในพรหมโลกชั้น ๑ ถึงชั้น ๓ สุดแล้วแต่ความละเอียดประณีตของกำลังฌาน ๑ ส่วนรูปฌานที่เรียกว่า “เนวสัญญานาสัญญายตนะ” นั้น ส่งผลให้บังเกิดในพรหมโลกชั้นสูงสุด คือชั้นที่ ๒๐ ซึ่งมีอายุยืนยาวถึง ๘๔,๐๐๐ มหากัป เรียกกันว่า นิพพานพรหม คือนานเสียจนเกือบหาเวลาเริ่มต้นและสิ้นสุดมิได้ จนเป็นที่เข้าใจกันว่าเป็นนิพพาน

การทำสมาธิเป็นการสร้างบุญกุศลที่ยิ่งใหญ่ ลงทุนน้อยที่สุด เพราะไม่ได้เสียเงินเสียทอง ไม่ได้เหนื่อยยากต้องแบกหามแต่อย่างใด เพียงแต่คอยเพียงระวังรักษาสติ คຸມครองจิตมิให้แผ่สลายไปสู่อารมณ์อื่น ๆ โดยให้ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์เดียวเท่านั้น การทำทานเสียอีกยังต้องเสียเงินทอง การสร้างโบสถ์ วิหาร ศาลา โรงธรรมยังต้องเสียทรัพย์และบางทีก็ต้องเข้าช่วยแบกหามเหนื่อยกาย แต่ก็ได้บุญน้อยกว่าการทำสมาธิอย่างเทียบกันไม่ได้

อย่างไรก็ดี การเจริญสมถภาวนาหรือสมาธินั้น แม้จะได้บุญอานิสงส์มากมายมหาศาลอย่างไร ก็ยังไม่ใช่นบุญกุศลที่สูงสุดยอดในพระพุทธศาสนา หากจะเปรียบกับต้นไม้ก็เป็นเพียงเนื้อไม้เท่านั้น การเจริญวิปัสสนา (การเจริญปัญญา) จึงเป็นการสร้างบุญกุศลที่สูงสุดยอดในพระพุทธศาสนา หากจะเปรียบก็เป็นแก่นไม้โดยแท้

(๒) วิปัสสนาภาวนา (การเจริญปัญญา)

เมื่อจิตของผู้บำเพ็ญตั้งมั่นในสมาธิจนมีกำลังดีแล้วเช่น อยู่ในระดับฌานต่างๆซึ่งจะเป็นฌานระดับใดก็ได้แต่จะอยู่แค่เพียงอุปปจารสมาธิจิตของผู้บำเพ็ญเพียงก็ย่อมมีกำลังและอยู่ในสภาพที่นุ่มนวล ควรแก่การเจริญวิปัสสนาต่อไปได้ อารมณ์ของวิปัสสนานั้นแตกต่างไปจากอารมณ์ของสมาธิเพราะสมาธินั้นมุ่งให้จิตตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งแต่อารมณ์เดียวโดยแนบนิ่งอยู่เช่นนั้นไม่นึกคิดอะไรๆแต่วิปัสสนาไม่ใช่ให้จิตตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์เดียวนิ่งอยู่เช่นนั้น แต่เป็นจิตที่คิดและใคร่ครวญหาเหตุและผลในสภาพธรรมทั้งหลาย และสิ่งที่เป็นอารมณ์ของวิปัสสนานั้น มีเพียงอย่างเดียวคือ “ขันธ ๕” ซึ่งนิยมเรียกกันว่า “รูป-นาม” โดยรูปมี ๑ ส่วน นามนั้นมี ๔ คือ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ขันธ ๕ ดังกล่าวเป็นเพียงอุปาทานขันธ เพราะแท้จริงแล้วเป็นแต่เพียงสังขารธรรมที่เกิดขึ้นเนื่องจากการปรุงแต่ง แต่เพราะอวิชชา คือความไม่รู้เท่าสภาพธรรม จึงทำให้เกิดความยึดมั่นด้วย อำนาจอุปาทานว่าเป็นตัวตนและของตน การเจริญวิปัสสนาก็โดยมีจิตพิจารณาจนรู้แจ้งเห็นจริงว่า อันสภาพธรรมทั้งหลาย อันได้แก่ขันธ ๕ นั้นล้วนแต่มีอาการเป็นพระไตรลักษณ์ คือเป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา โดย

(๑) อนิจจัง คือ ความไม่เที่ยง คือสรรพสิ่งทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นคน สัตว์ สิ่งของ สมบัติ เพชร หิน ดิน ทราบ และรูปกาย

ของเราล้วนแต่ไม่เที่ยงแท้แน่นอน เมื่อมีเกิดขึ้นแล้วก็ต้องเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา เพียงแต่จะช้าหรือเร็วเท่านั้น ไม่อาจจะให้ตั้งมั่นทรงอยู่ในสภาพเดิมได้ เช่นคนและสัตว์ เมื่อมีการเกิดขึ้นแล้ว ก็มีการเจริญเติบโตเป็นหนุ่มสาว และเฒ่าแก่จนตายไปในที่สุด ไม่มีเว้นไปได้ทุกผู้ทุกคน แม้แต่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระอรหันต์เจ้าทั้งหลาย พรหมและเทวดา ฯลฯ

สรรพสิ่งทั้งหลายอันเนื่องมาจากการปรุงแต่ง ที่เรียกว่าอุปทานขันธ ๕ เช่น รูปกาย ล้วนแต่เป็นแร่ธาตุต่าง ๆ มาประชุมรวมกันเป็นหน่วยเล็ก ๆ ของชีวิตขึ้นก่อน ซึ่งเล็กจนตาเปล่ามองไม่เห็นเรียกกันว่า "เซลล์" แล้วบรรดาเซลล์เหล่านั้นก็มาประชุมรวมกันเป็นรูปร่างของคนและสัตว์ขึ้น ซึ่งหน่วยชีวิตเล็ก ๆ เหล่านั้นมีการเจริญเติบโตและแตกสลายไป แล้วเกิดของใหม่ขึ้นแทนที่อยู่ตลอดเวลา ล้วนแต่เป็นอนิจจังไม่เที่ยงแท้แน่นอน

(๒) ทุกขัง ได้แก่ "สภาพที่ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้" ทุกขังในที่นี้มีได้หมายความว่าเพียงว่าเป็นความทุกข์กายทุกข์ใจเท่านั้น แต่การทุกข์กายทุกข์ใจก็เป็นลักษณะส่วนหนึ่งของทุกขังในที่นี้ สรรพสิ่งทั้งหลายอันเป็นสังขารธรรมเมื่อเกิดขึ้นแล้วก็ไม่ว่าจะทนตั้งมั่นอยู่ในสภาพนั้น ๆ ได้ตลอดไป ไม่อาจจะทรงตัวและต้องเปลี่ยนแปลงไป เพียงแต่จะช้าหรือเร็วเท่านั้น เมื่อได้เกิดมาเป็นเด็กจะให้ทรงสภาพเป็นเด็ก ๆ เช่นนั้นตลอดไปหาได้ไม่ จะต้อง

เปลี่ยนแปลงไปเป็นหนุ่มและสาว แล้วก็เฒ่าแก่ จนในที่สุดก็ต้องตายไป แม้แต่ขันธที่เป็นนามธรรมอันได้แก่เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ก็ไม่มีสภาพทรงตัวเช่นเดียวกัน เช่น ขันธที่เรียกว่าเวทนา อันได้แก่ ความทุกข์กาย ทุกข์ใจ และความไม่สุขไม่ทุกข์ ซึ่งเมื่อเกิดเป็นอารมณ์ดังกล่าวอย่างใดขึ้นแล้ว จะให้คงทรงอารมณ์เช่นนั้นให้ตลอดไปย่อมไม่ได้ นานไปอารมณ์เช่นนั้นหรือเวทนาเช่นนั้นก็ค่อย ๆ จางไป แล้วเกิดอารมณ์ใหม่ชนิดอื่นขึ้นมาแทน

(๓) อนัตตา ได้แก่ "ความไม่ใช่ตัว ไม่ใช่ตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่สิ่งของ" โดยสรรพสิ่งทั้งหลายอันเนื่องมาจากการปรุงแต่ง ไม่ว่าจะเป็ "รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ" ล้วนแต่เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย เช่นรูปขันธย่อมประกอบขึ้นด้วยแร่ธาตุต่าง ๆ มาประชุมรวมกันเป็นกลุ่มก้อน เป็นหน่วยชีวิตเล็ก ๆ ขึ้นก่อน เรียกในทางวิทยาศาสตร์ ว่า "เซลล์" แล้วเซลล์เหล่านั้นก็ประชุมรวมกันเป็นรูปใหญ่ขึ้น จนเป็นรูปกายของคนและสัตว์ทั้งหลาย ซึ่งพระท่านรวมเรียกหยาบ ๆ ว่าเป็นธาตุ๕มาประชุมรวมกัน โดยส่วนที่เป็นของแข็งมีความหนักแน่น เช่น เนื้อ กระดูก ฯลฯ เรียกว่า ธาตุดิน ส่วนที่เป็นของเหลว เช่น น้ำเลือด น้ำเหลือง น้ำดี น้ำปัสสาวะ น้ำไขข้อ น้ำมูก น้ำลาย ฯลฯ รวมเรียกว่า ธาตุน้ำ ส่วนสิ่งที่ให้พลังงานและอุณหภูมิในร่างกาย เช่นความร้อน

ความเย็น เรียกว่า ธาตุไฟ ส่วนธรรมชาติที่ทำให้เกิดความเคลื่อนไหว ความตั้งมั่น ความเคร่ง ความตึง และบรรดาสิ่งเคลื่อนไหวไปมา ในร่างกาย เรียกว่า ธาตุลม (โดยธาตุ ๔ ดังกล่าวนี้นี้มิได้มีความหมาย อย่างเดียวกับคำว่า "ธาตุ" อันหมายถึง แร่ธาตุในทางวิทยาศาสตร์) ธาตุ ๔ หยาบ ๆ เหล่านี้ได้มาประชุมรวมกันเป็นรูปกายของคน สัตว์ และสรรพสิ่งทั้งหลายขึ้นเพียงชั่วคราวเท่านั้น เมื่อนานไปก็ย่อม เปลี่ยนแปลงแล้วแตกสลายกลับคืนไปสู่สภาพเดิมโดยส่วนที่เป็นดินก็กลับไปสู่ดินส่วนที่เป็นน้ำก็กลับไปสู่น้ำ ส่วนที่เป็นไฟก็กลับไปสู่ไฟ ส่วนที่เป็นลมก็กลับไปสู่ความเป็นลม ไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตนของคน และสัตว์ที่ไหนแต่อย่างใด จึงไม่อาจจะยึดมั่นถือมั่นรูปกายนี้ว่า เป็นตัวเราของเราให้เป็นที่พึ่งอันถาวรได้

สมาธิย่อมมีกรรมฐาน ๔๐ เป็นอารมณ์ ซึ่งผู้บำเพ็ญอาจจะ ใช้กรรมฐานบทใดบทหนึ่งตามแต่ที่ถูกแก่จริตนิสัยของตนก็ย่อมได้ ส่วนวิปัสสนานั้น มีแต่เพียงอย่างเดียว คือมี ชันธ ๕ เป็นอารมณ์ เรียกสั้น ๆ ว่า มีแต่รูปกับนามเท่านั้น ชันธ ๕ นั้นได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นสภาวะธรรมหรือสังขารธรรม เกิดขึ้นเนื่องจากการปรุงแต่ง เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็ไม่เที่ยงทนอยู่ในสภาพเช่นนั้นไม่ได้ และไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตนแต่อย่างใด อารมณ์ของวิปัสสนานั้น เป็นอารมณ์จิตที่ใคร่ครวญหาเหตุและผล ในสังขารธรรมทั้งหลาย จนรู้แจ้งเห็นจริงว่าเป็นพระไตรลักษณ์ คือ

เป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา และเมื่อใดที่จิตยอมรับสภาพความเป็นจริงว่าเป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตาจริง เรียกว่าจิตต กระแสธรรมตัดกิเลสได้ ปัญญาที่จะเห็นสภาพความเป็นจริง ดังกล่าว ไม่ใช่แต่เพียงปัญญาที่นึกคิดและความหมายเอาเท่านั้น แต่ยอมมีตาวิเศษหรือตาในที่พระท่านเรียกว่า "ญาณทัสสนะ" เห็นเป็นเช่นนั้นจริง ๆ ซึ่งจิตที่ได้ผ่านการอบรมสมาธิมาจนมีกำลัง ดีแล้ว ย่อมมีพลังให้เกิดญาณทัสสนะหรือปัญญาที่รู้แจ้งเห็นจริง ดังกล่าวได้ เรียกกันว่า "สมาธิอบรมปัญญา" คือสมาธิทำให้ วิปัสสนาญาณเกิดขึ้น และ เมื่อวิปัสสนาญาณได้เกิดขึ้นแล้ว ย่อมถอยถอนกิเลสให้เบาบางลง จิตก็ย่อมจะเบาและใสสะอาด บางจากกิเลสทั้งหลายไปตามลำดับ สมาธิจิตก็จะยิ่งก้าวหน้าและ ตั้งมั่นมากยิ่งขึ้น ๆ ขึ้นไปอีกเรียกว่า "ปัญญาอบรมสมาธิ" ฉะนั้น ทั้งสมาธิและวิปัสสนาจึงเป็นทั้งเหตุและผลของกันและกัน และ อุปการะซึ่งกันและกัน จะมีวิปัสสนาปัญญาเกิดขึ้นโดยขาดกำลัง สมาธิสนับสนุนมิได้เลย อย่างน้อยที่สุดก็ต้องใช้กำลังของ ขณิกสมาธิเป็นบาทฐานในระยะแรกเริ่ม สมาธิจึงเปรียบเหมือนกับหินลับมีด ส่วนวิปัสสนานั้นเหมือนกับมีดที่ได้ลับกับหินคมดีแล้ว ย่อมมีอำนาจถากถางตัดฟันบรรดากิเลสทั้งหลายให้ขาดและ พังลงได้ อันสังขารธรรมทั้งหลายนั้นล้วนแต่เป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา ไม่ใช่ตัว ไม่ใช่ตน ไม่ใช่คน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่ตัวเรา

ของเราแต่อย่างใด ทุกสรรพสิ่งล้วนแต่เป็นแค่ดิน น้ำ ลม ไฟ มาประชุมรวมกันชั่วคราวตามเหตุตามปัจจัยเท่านั้น ในเมื่อจิตได้เห็นความเป็นจริงเช่นนี้แล้วจิตก็จะละลายจากอุปาทาน คือ ความยึดมั่นถือมั่น โดยคลายกำหนด ในลาภ ยศ สรรเสริญ สุขทั้งหลาย ความโลภ ความโกรธ และความหลงก็เบาบางจะไปตามลำดับ ปัญญาญาณจนหมดสิ้นจากกิเลสทั้งหมด บรรลุซึ่งพระอรหัตผล ฉะนั้น การที่จะเจริญวิปัสสนาได้ จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพยายามทำสมาธิให้ได้เสียก่อน หากทำสมาธิยังไม่ได้ ก็ไม่มีทางที่จะเกิดวิปัสสนาปัญญาขึ้น สมาธิจึงเป็นเพียงบันไดขั้นต้นที่จะก้าวไปสู่การเจริญวิปัสสนาปัญญาเท่านั้น ซึ่งพระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ว่า "ผู้ใดแม้จะทำสมาธิจนจิตเป็นฌานได้นานถึง ๑๐๐ ปี และไม่เสื่อม ก็ยังได้บุญน้อยกว่าผู้ที่ยังไม่เห็นความเป็นจริงที่ว่าสรรพสิ่งทั้งหลายอันเนื่องมาจากการปรุงแต่งล้วนแต่เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แม้จะเห็นเพียงชั่วขณะจิตเดียวก็ตาม" ดังนี้ จะเห็นได้ว่าวิปัสสนาภาวนานั้น เป็นสุดยอดของการสร้างบุญบารมีโดยแท้จริง และการกระทำก็ไม่เหนื่อยยากลำบาก ไม่ต้องแบกหาม ไม่ต้องลงทุนหรือเสียทรัพย์ แต่อย่างใดแต่ก็ได้กำไรมากที่สุดเมื่อเปรียบกับการให้ทานเหมือนกับกรวด และทราย ก็เปรียบวิปัสสนาได้กับเพชรน้ำเอก ซึ่งทานย่อมไม่มีทางที่จะเทียบศีล ศีลก็ไม่มีทางที่จะเทียบกับสมาธิ

และสมาธิก็ไม่มีทางที่จะเทียบกับวิปัสสนา แต่ตราบใดที่เราทำนทั้งหลายยังไม่ถึงฝั่งพระนิพพาน ก็ต้องเก็บเล็กผสมน้อย โดยทำทุกๆ ทางเพื่อความไม่ประมาท โดยทำทั้งทาน ศีล และภาวนา สุดแต่โอกาสจะอำนวยให้ จะถือว่าการเจริญวิปัสสนาภาวนานั้นลงทุนน้อยที่สุดแต่ได้กำไรมากที่สุดก็เลยทำแต่วิปัสสนาอย่างเดียว โดยไม่ยอมลงทุนทำบุญให้ทานใดๆ ว่างเลย เมื่อเกิดชาติหน้า เพราะเหตุที่ยังไม่ถึงฝั่งพระนิพพาน ก็เลยมีแต่ปัญญาอย่างเดียว ไม่มีจะกินจะใช้ ก็เห็นจะเจริญวิปัสสนาให้ถึงฝั่งพระนิพพานไปไม่ได้เหมือนกัน

อนึ่ง พระพุทธองค์ได้ตรัสเอาไว้ว่า "ผู้ใดมีปัญญาพิจารณาจนจิตเห็นความจริงว่าร่างกายนี้เป็นอนิจจังทุกขังอนัตตาไม่ใช่ตัว ไม่ใช่ตน คน สัตว์ แม้จะนานเพียงชั่วข้ามยกหูขึ้นกระดิกก็ยังดีเสียดกว่าผู้ที่มีอายุยืนนานถึง ๑๐๐ ปีแต่ไม่มีปัญญาเห็นความเป็นจริงดังกล่าว" กล่าวคือแม้ว่าอายุของผู้นั้นจะยืนยาวมานานเพียงใด ก็ยอมโมฆะเสียเปล่าไปชาติหนึ่ง จักว่าเป็น "โมฆบุรุษ" คือบุรุษที่สูญเปล่า

ต่อไปนี่เป็นการเจริญสมณะและวิปัสสนาอย่างง่าย ๆ ประจำวัน ซึ่งควรจะได้ทำให้บ่อยๆ ทำเนื่องๆ ทำให้มากๆ ทำจนจิตเป็นอารมณ์แนบแน่น ไม่ว่าจะอยู่ในอิริยาบถใด คือไม่ว่าจะยืน เดิน นั่ง หรือนอน ก็คิดและใคร่ครวญถึงความจริง ๔ ประการ

ดังต่อไปนี้ หากทำแล้วพระพุทธองค์ตรัสว่า "จิตของผู้นั้นไม่ห่างจากวิปัสสนาและเป็นผู้ที่ไม่ห่างจากมรรค ผล นิพพาน" คือ

(๑) มีจิตใคร่ครวญถึงมรณัสสติกรรมฐาน หรือมรณานุสติกรรมฐานซึ่งก็คือการใคร่ครวญถึงความตายเป็นอารมณ์ อันความมรณะนั้นเป็นธรรมอันยิ่งใหญ่ที่ไม่มีใครสามารถที่จะเอาชนะได้ แม้แต่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งทรงบรรลุถึงพระธรรมอันยิ่งใหญ่ที่ไม่ตาย แต่ก็ยังต้องทรงทอดทิ้งพระสรีระร่างกายไว้ในโลกการระลึกถึงความตายจึงเป็นการเตือนสติให้ตื่นรีบพากเพียรชำระจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ก่อนที่ความตายจะมาถึง พระพุทธองค์ตรัสสรรเสริญมรณัสสติว่า "มรณัสสติ" (การระลึกถึงความตาย) อันบุคคลทำให้มากแล้วย่อมมีผลใหญ่มีอานิสงส์ใหญ่หยั่งลงสู่พระนิพพานเป็นที่สุด ฯลฯ" อันมรณัสสติกรรมฐานนั้น แม้แต่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระอรหันต์เจ้าทั้งหลาย ซึ่งแม้จะได้บรรลุมรรคผลแล้ว ก็ยังไม่ยอมละ เพราะยังทรงอารมณ์มรณัสสตินี้ควบคู่ไปกับวิปัสสนาเพื่อความอยู่เป็นสุขซึ่งพระพุทธองค์ได้ตรัสกับพระอานนท์ว่า "ตถาคตนึกถึงความตายอยู่ทุกลมหายใจเข้าและออก ฯลฯ"

มรณัสสติกรรมฐานนั้น โดยปกติเป็นกรรมฐานของผู้ที่มีพุทธิจริต คือคนที่ฉลาด การใคร่ครวญถึงความตายเป็นอารมณ์

ก็คือการพิจารณาถึงความจริงที่ว่า ไม่ว่าจะคนและสัตว์ทั้งหลาย เมื่อมีเกิดขึ้นแล้ว ย่อมเจริญวัยเป็นหนุ่มสาว เฒ่าแก่แล้วก็ตายไปในที่สุด ไม่อาจจะล่วงพ้นไปได้ทุกผู้ทุกคน ไม่ว่าจะเป็นคนยากดีมีจน เด็ก หนุ่ม สาว เฒ่าแก่ สูง ต่ำ เหลื่อมล้ำกันด้วยฐานันดรศักดิ์อย่างไร ในที่สุดก็หักกันและเสมอกันด้วยความตาย ผู้ที่คิดถึงความตายนั้น เป็นผู้ที่ไม่ประมาทในชีวิต ไม่มัวเมาในชีวิต เพราะเมื่อคิดถึงแล้วย่อมเร่งกระทำความดีและบุญกุศล เกรงกลัวต่อบาปกรรมที่จะติดตามไปในภพชาติหน้า ผู้ที่ประมาทมัวเมาต่อทรัพย์สมบัติยศศักดิ์ตำแหน่งหน้าที่นั้นเป็นผู้ที่หลง เหมือนกับคนที่หูหนวกและตาบอด ซึ่งโบราณกล่าวตำหนิไว้ว่า "หลงลำเนาเขาป่าภูหาพอได้ยิน หลงยศอำนาจย่อมหูหนวกและตาบอด" และกล่าวไว้อีกว่า "หลงยศลิมตาย หลงกายลิมแก่" และความจริงก็มีให้เห็นอยู่ทุกวันนี้ที่บางท่านใกล้จะเข้าโลงแล้วก็ยังหลงและมัวเมาในอำนาจวาสนา ตำแหน่งหน้าที่ จนลืมไปว่าอีกไม่นานตนก็จะต้องทิ้งต้องจากสิ่งเหล่านี้ไป แล้วทุกสิ่งทุกอย่างที่ตนได้หลงมัวเมาเฝ้าแสวงหาหวงแหนเกาะแน่นอยู่นั้น ก็จะต้องสลายไปพร้อมกับความตายของตน สูญเปล่าไม่ได้ตามติดกับตนไปด้วยเลย แล้วไม่นานผู้คนที่อยู่เบื้องหลังก็ลืมนอนตนไปเสียสิ้น ดูเหมือนกับวันเวลาทั้งหลายที่ตนได้ต่อสู้เหนี่ยวลากขวานขวายจนได้สิ่งดังกล่าวมานั้น ต้องโมฆะสูญเปล่าไปโดยหาสาระประโยชน์

อันมิได้เลย

มรณัสสติกรรมฐานนั้น เมื่อพิจารณาไปนานๆ จิตจะค่อย ๆ สงบระงับจากนิวรณ์ธรรม ๕ ประการ ในที่สุดจิตก็เข้าถึงอุปการ-
สมาธิ และความจริงกรรมฐานกอนี้เป็นเพียงสมถภาวนาเท่านั้น แต่ก็ใกล้เคียงกับวิปัสสนา เพราะอารมณ์จิตที่ใช้เป็นการพิจารณา หาเหตุและผลในรูปธรรมและนามธรรมซึ่งหากพิจารณาว่า อันชีวิตของคนและสัตว์ ตลอดจนสรรพสิ่งทั้งหลายไม่อาจทรงตัว ตั้งมั่นอยู่ได้ เมื่อมีเกิดขึ้นแล้วก็ย่อมมีความตายเป็นที่สุด เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ดังนี้แล้วก็เป็วิปัสสนาภาวนา

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อใกล้จะเสด็จดับขันธเข้าสู่ ปรีนิพพานอีก ๓ เดือน ได้ทรงปลงอายุสังขาร แล้วตรัสสอน พระอานนท์พร้อมหมู่ภิกษุทั้งหลายว่า "อานนท์ ตถาคตได้เคย บอกเธอแล้วมิใช่หรือว่า สัตว์จะต้องพลัดพรากจากของรักของ ชอบใจไปทั้งสิ้น สัตว์จะได้ตามปรารถนาในสังขารนี้แต่ที่ไหนเล่า การที่จะขอให้สิ่งที่เกิดขึ้นแล้ว เป็นแล้ว ที่มีปัจจัยปรุงแต่งแล้ว และที่จะต้องมีการแตกดับเป็นธรรมดาว่าอย่าจับหายเลย ดังนี้ ย่อมไม่อยู่ในฐานะที่จะมีได้ เป็นได้ การปรีนิพพานของเราตถาคต จักมีในการไม่นานเลย ถัดจากนี้ไปอีก ๓ เดือน เราจักนิพพาน ฯลฯ สัตว์ทั้งปวงทั้งที่เป็นคนหนุ่ม คนแก่ ทั้งที่เป็นพาลและบัณฑิต ทั้งที่ มั่งมีและยากจน ล้วนแต่มีความตายเป็นเบื้องหน้า เปรียบเหมือน

ภาชนะดินที่ช่างหม้อได้ปั้นแล้ว ทั้งเล็กและใหญ่ ทั้งที่สุก และที่ยังดิบ ล้วนแต่มีการแตกทำลายไปในที่สุดฉันใด ชีวิตแห่งสัตว์ทั้งหลาย ก็ล้วนแต่มีความตายเป็นเบื้องหน้าฉันนั้น ภัยของเราแก่หง่อม แล้วชีวิตของเราริบหรี่แล้วเราจักต้องละพวกเธอไป ที่พึ่งของตัวเอง เราได้ทำแล้ว ภิกษุทั้งหลาย เธอจึงเป็นผู้ไม่ประมาท มีสติ มีศีล มีความดำริอันตั้งไว้แล้วด้วยดี ตามรักษาซึ่งจิตของตนเกิด ในธรรมวินัยนี้ ภิกษุใดเป็นผู้ไม่ประมาท ก็สามารถที่จะทำที่สุด แห่งทุกขีได้" และในวันมหาปรีนิพพาน พระพุทธองค์ได้ตรัส พระปัจฉิมโอวาท ที่เรียกกันว่า "อัปมาทธรรม" สั่งสอนพระสาวก เป็นครั้งสุดท้าย จนดูเหมือนว่าพระธรรม ๔๕,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ที่ทรงสั่งสอนมานานถึง ๔๕ พรรษา ได้ประมวลประชุมรวมกัน ในพระปัจฉิมโอวาทนี้ "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ ตถาคตขอเตือนท่าน ทั้งหลายว่า สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมเป็นธรรมดา พวกเธอ จงยังประโยชน์ตนและประโยชน์ท่าน ให้ถึงพร้อมด้วยความ ไม่ประมาทเถิด

(๒) มีจิตใคร่ครวญถึงอสุภกรรมฐาน อสุภ ได้แก่สิ่งที่ไม่ สวยไม่งาม เช่น ซากศพ คือมีจิตพิจารณาให้เห็นความเป็นจริงที่ว่า ร่างกายของคน และสัตว์อันเป็นที่นิยมรักใคร่เส่นหา และเป็นบ่อเกิด แห่งตัณหาราคะ กามกิเลส ว่าเป็นของสวยของงาม เป็นที่เจริญตา และใจ ไม่ว่าจะร่างกายของตนเองและของผู้อื่นก็ตาม แท้ที่จริงแล้ว

ก็เป็นอนิจจัง คือไม่เที่ยงแท้แน่นอน ทุกข์ คือทนอยู่ในสภาพ เช่นนั้นไม่ได้ วันเวลาย่อมพรากความสวยสดงดงามให้ค่อย ๆ จากไปจนเข้าสู่วัยชรา ซึ่งจะมองหาความสวยงามใด ๆ หลงเหลืออยู่มิได้อีกเลยและในทันใดที่ตายลงนั้น แม้แต่ผู้ที่เคยสนิทสนม เสน่ห์น่ารักใคร่อันรวมถึงสามี ภรรยาและบุตรธิดา ต่างก็พากันรังเกียจในทันใด ไม่ยอมเข้าใกล้ บ้านของตนเองที่อุตส่าห์สร้างมาด้วยความเหนื่อยยาก ก็ไม่ยอมให้อยู่ ต้องรีบขนๆ ออกไปโดยไวไว้ที่วัดแล้วซากเหล่านั้นก็น่าเบื่อyslหายไป เริ่มตั้งแต่เนื้อหนังค่อยๆ พองออกขึ้นอืด น้ำเลือด น้ำเหลืองก็เริ่มเน่า แล้วเตือดไหลออกจากทวารทั้งหลาย เนื้อหนังแตกปริแล้วร่วงหลุดออกจนเหลือแต่กระดูกส่งกลิ่นเน่าเหม็น เป็นที่น่าเกลียดกลัว สะอิดสะเอียน หากความสวยงามน่ารักเสน่ห์หาใดๆ มิได้อีกเลย ทั้งไร้คุณค่าและประโยชน์ คงมีค่าแค่เป็นอาหารแก่หมู่นอนเท่านั้น แล้วในที่สุดกระดูกก็กระจัดกระจายเรียราดอยู่ตามดินและทราย แตกละเอียดผงเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย แล้วเน่าเปื่อยเป็นปุ๋ยแก่พืชผักต่อไป หากตัวตนของเราของเข่าที่ไหนมิได้เลย สังขารของเราในที่สุดก็เป็นเช่นนี้ไม่มีอะไรคงเหลือไว้เลย

(๓) มีจิตใคร่ครวญถึงกายคตานุสสติกรรมฐาน บางทีเรียกกันง่าย ๆ ว่า "กายคตาสติกรรมฐาน" เป็นกรรมฐานที่มีอันสงฆ์มาก เพราะสามารถทำให้ละ "ลักกายทฐิ" อันเป็นสังโยชน์ข้อต้นได้

โดยง่าย และเป็นกรรมฐานที่เกี่ยวกับการพิจารณาร่างกายให้เห็นตามสภาพความเป็นจริง ซึ่งมักพิจารณาร่วมกับอสุภกรรมฐาน มรณัสสติกรรมฐาน ซึ่งพระอรหันต์ทุกๆ พระองค์ที่จะบรรลุพระอรหันต์ผลได้จะต้องผ่านการพิจารณากรรมฐานทั้งสามกองนี้เสมอ มิฉะนั้นแล้วจะเป็นพระอรหันต์ในพระพุทธศาสนาไม่ได้ทั้งนี้เพราะบรรดาสรรพกิเลสทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นความโลภ โกรธ และหลงต่างก็เกิดขึ้นที่กายนี้ เพราะความยึดมั่นถือมั่นด้วยอำนาจอุปาทานว่าเป็นตัวตนและของตน จึงได้เกิดกิเลสดังกล่าวขึ้น การพิจารณาละกิเลสก็ต้องพิจารณาละที่กายนี้เอง มรรค ผล และนิพพานไม่ต้องไปมองหาที่ไหนเลย แต่มีอยู่พร้อมให้รู้แจ้งเห็นจริงได้ที่ร่างกายอันกว้างคอกยาวว้าและหน้าคืบนี้เอง การพิจารณาก็คือให้มีจิตใคร่ครวญให้เห็นตามสภาพความเป็นจริงที่ว่า อันร่างกายของคนและสัตว์ที่ต่างก็เฝ้าทะนุถนอมรักใคร่ ว่าสวยงาม เป็นที่เสนาหาชมเชยรักใคร่ซึ่งกันและกันนั้น แท้ที่จริงแล้วก็ป็นของปฏิฎูล สกปรกโสโครก ไม่สวยไม่งาม ไม่น่ารักใคร่ทะนุถนอมเป็นมูตร อุจ ปะ เพราะเป็นที่บรรจุไว้ซึ่งสรรพสิ่งทั้งหลายที่เป็นพืชผักและบรรดาซากศพของสัตว์ที่บริโภคเข้าไปภายในกระเพาะนั้น แท้ที่จริงแล้วก็เป็นที่รวมฝังซากศพของบรรดาสัตว์ทั้งหลายนั่นเอง พืชและสัตว์ที่บริโภคเข้าไป ก็ล้วนแต่เป็นของที่สกปรก ที่ขับถ่ายออกมาจากทวารทั้งหลาย ก็เป็นของที่สกปรกโสโครก ซึ่งต่างก็พากัน

รังเกียจว่าเป็น "ขี้" มีสารพัดขี้ ซึ่งแม้แต่จะเหลือบตาไปมองก็ยัง
ไม่กล้าที่จะมอง แต่แท้ที่จริงแล้วในท้อง กระเพาะ ลำไส้ภายใน
ร่างกายของผู้คนก็ยังคงมีบรรดาขี้เหล่านี้บรรจุอยู่เพียงแต่
มีหนังห่อหุ้มปกปิดไว้ ทำให้ไม่สามารถมองเห็นได้จากภายนอก
เท่านั้น แต่เราท่านทั้งหลายก็พากันก่อกอดคลั่งเคล้า เฝ้าชมเชย
ก้อนขี้เหล่านี้ว่าเป็นของสวยงาม น่ารักใคร่น่าเสน่หายิ่งนัก เมื่อมีการ
ขับถ่ายออกจากทวาร หูก็เรียกกันว่าขี้ของหู คือ "ขี้หู" ที่ขับถ่าย
ออกทางตาก็เรียกกันว่า "ขี้ตา" ที่ติดฟันอยู่ก็เรียกว่า "ขี้ฟัน" ที่ออกทาง
จมูกก็เรียกว่าขี้ของจมูก คือ "ขี้มูก" รวมความแล้วบรรดาสิ่งที่
ขับถ่ายออกมาพอพ้นจากร่างกายในทันใดนั้นเอง จากเดิมที่เป็น
ของน่ารักน่าเสน่หา ก็กลายเป็นของที่น่ารังเกียจไปโดยพลัน
กลายเป็นสิ่งไม่มีใครอยากรักอยากเสน่หา เพราะเป็นขี้และไม่มี
ใครอย่างจะเป็นเจ้าของด้วย เมื่อไม่มีใครยอมรับเป็นเจ้าของ
ของสิ่งที่ขับถ่ายออกมาทางผิวหนังจึงหาเจ้าของมิได้ ซึ่งต่างก็โทษ
กันว่าขี้ของใครก็ไม่ทราบ นานมากก็กลายมาเป็น "ขี้โคล" ดังนี้เป็นต้น
นอกจากสิ่งที่ขับถ่ายออกมาจะน่ารังเกียจดังกล่าวแล้ว แม้แต่สังขาร
ร่างกายของคนเราเมื่อได้แยกแยะพิจารณาไปแล้ว ก็จะเป็นความ
เป็นจริงที่ว่า เป็นที่ประชุมรวมกันของอวัยวะชั้นต่าง ๆ ที่เป็นตา หู
จมูก ลิ้น เนื้อ ปอด ตับ ม้าม หัวใจ กระเพาะอาหาร ลำไส้ หนัง
พังผืด เส้นเอ็น เส้นเลือด น้ำเลือด น้ำเหลือง น้ำลาย น้ำตา

น้ำปัสสาวะ ฯลฯ รวมเรียกกันว่าอาการ ๓๒ ซึ่งต่างก็ห้อยแขวน
ระเกะระกะยานโตงเตงอยู่ภายใน เมื่อแยกหรือควักออกมาดูที่ละชิ้น
จะไม่มีชิ้นใดที่เรียกกันว่าสวยงาม น่ารัก น่าพิศวาสเลย กลับเป็น
ของที่น่าเกลียด ไม่สวย ไม่งาม ไม่น่าดู แต่สิ่งเหล่านี้ก็รวมประกอบ
อยู่ภายในร่างกายของเราทุกคน โดยมีหนังห่อหุ้มปกปิดอยู่โดยรอบ
หากไม่มีผิวหนังห่อหุ้มและสามารถมองเห็นภายในได้แล้ว แม้จะ
เป็นร่างกายของคนที่รักสุดสวาหชาติใจ ก็คงจะต้องเบือนหน้าหนี
อกสันขวัญหาย บางทีอาจจะต้องถึงขั้นจับไข้ไปเลย ซึ่งอาจจะ
ต้องถึงขั้นทำพิธีปิดรังควานเรียกขวัญกันอีก หากจะถือว่าน่ารัก
น่าเสน่หาอยู่ที่ผิวหรือแผ่นหนังรอบกาย ก็ลองลอกออกมาดูก็จะ
เห็นว่าไม่สวยงามตรงไหนแต่อย่างใด แต่ที่นิยมยกย่องรักใคร่
หลงกันอยู่ ก็คือผิวหรือสีของหนังชั้นนอกสุดเท่านั้น ถ้าได้ลอก
หรือขูดผิวชั้นนอกสุดออกให้เหลือแต่หนังแท้แดงๆ แล้ว
แม้จะเป็นหนังสดสวยของนางงามจักรวาล ผู้คนก็คงจะต้อง
เบือนหน้าหนี จึงเป็นที่แน่ชัดว่า คนสวย คนงาม ก็คงสวยและ
งามกันแคผิวหนังชั้นนอกสุด รักและเสน่หากันที่ผิวหนัง ซึ่งเป็น
ของฉาบฉวยนอกกาย หากได้สวยงามน่ารักไปเข้าถึงตับ ปอด หัวใจ
ม้าม กระเพาะ ลำไส้ น้ำเลือด น้ำเหลือง อูจจาระ ปัสสาวะ ภายใน
ร่างกายด้วยไม่ ส่วนผู้ที่ผิวหรือสีของหนังดำต่าง ไม่สดใสน่าดู
ก็พยายามทาลิปสติก แต่งหน้า ทาสี พอกแป้ง ย้อม และดัดกัน

เข้าไปให้เต่งตึง และออกเป็นสีเส้นต่างๆ แล้วพากันนิยมยกย่อง
ชวนชมกันไป แท้ที่จริงแล้วก็เป็นความหลง โดยหลงรักกันที่แป้ง
และสีที่พอก หลอกให้เห็นฉาบฉวยอยู่แค่ผิวภายนอกเท่านั้น
เมื่อมีสติพิจารณาเห็นความเป็นจริงอยู่เช่นนี้ หากจิตมีกำลัง
ก็จะทำให้นิเวศน์ ๕ ประการค่อยๆ สงบระงับลงทีละเล็กทีละน้อย
โดยเฉพาะจิตจะไม่เดือดร้อนกระวนกระวายแผ่สายไปในอารมณ์รักๆ
ใคร่ๆ ในที่สุดจิตก็จะสงบเยือกเย็นลงจนถึงขั้นอุปจารสมาธิได้
หากมีสติมีกำลังพอก็อาจถึงขั้นปฐมฌานได้

กายคตานุสสติกรรมฐานนั้น ความจริงก็เป็นเพียงสมถภาวนา
ที่ทำให้จิตเป็นสมาธิได้ถึงขั้นปฐมฌาน แต่ก็เป็นสมถภาวนา
ที่เจือไปด้วยวิปัสสนาภาวนา เพราะเป็นอารมณ์จิตที่ใคร่ครวญหา
เหตุและผลตามสภาพเป็นจริงของสังขารธรรมหรือสภาวะธรรม
ซึ่งหากได้พิจารณาอาการ ๓๒ ดังกล่าว ให้รู้แจ้งเห็นจริงว่า อาการ ๓๒
ดังกล่าวนั้นไม่มีการทรงตัว เมื่อมีเกิดเป็นอาการ ๓๒ ขึ้นแล้ว
ก็ไม่อาจจะตั้งมั่นอยู่ได้ จะต้องเปลี่ยนแปลงไปเป็นอนิจจัง ทุกขัง
อนัตตา ไม่ใช่ตัว ไม่ใช่ตน ไม่ใช่คน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่ตัวเรา
และของเราแต่อย่างใด ร่างกายไม่ว่าของตนเองและของผู้อื่น
ต่างก็เต็มไปด้วยความทุกข์ ดังนั้นก็เป็นวิปัสสนา กายคตานุสสติ
กรรมฐานเป็นกรรมฐานที่เมื่อได้พิจารณาไปแล้วก็จะเห็นความ
สกปรกโสโครกของร่างกายจนรู้แจ้งเป็นจริงว่า ไม่น่ารัก ไม่น่าใคร่

จึงเป็นกรรมฐานที่มีอำนาจทำลายราคะกิเลส และเมื่อได้รู้แจ้ง
เห็นจริงดังกล่าวนั้น เข้า จิตก็จะมีกำลังและเกิดความเบื่อหน่าย
ในร่างกายทั้งของตนเองและของผู้อื่น จึงเป็นการง่ายที่ “นิพพิทา-
ญาณ” จะเกิดขึ้น และเมื่อได้เกิดขึ้นแล้ว จะมีญาณทัสสนะเห็นแจ้ง
อาการพระไตรลักษณ์ว่า ร่างกายเป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา
ไม่ใช่ตัว ไม่ใช่ตน ไม่ใช่เรา ไม่ใช่เขาแต่อย่างใด จิตก็จะโน้มไปสู่
“สังขารูปেকชาญาณ” ซึ่งมีอารมณ์อันวางเฉย ไม่ยินดียินร้าย
ในร่างกาย และคล้ายกำหนดในรูปนามขั้น ๕ เรียกว่า จิตปล่อยวาง
ไม่ยึดมั่นถือมั่นในอุปาทานขั้น ๕ ซึ่งจะนำไปสู่การละ “สักกายทิฐิ”
อันเป็นการละความเห็นผิดในร่างกายนี้เสียได้ และถ้าละได้เมื่อใด
ก็ใกล้ที่จะบรรลุความเป็นพระอรหันต์เจ้าเบื้องต้นในพระพุทธศาสนา
คือเป็น “พระโสดาบัน” สมจริงตามที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ว่า
การเจริญกรรมฐานกองนี้จะไม่ห่างจากมรรค ผล และนิพพาน

ฉะนั้น กายคตานุสสติกรรมฐาน จึงเป็นกรรมฐานเครื่องที่จะ
ทำให้บรรลุพระอรหันต์ได้โดยง่าย ซึ่งในสมัยพระพุทธกาล ท่านที่
บรรลุแล้วด้วยพระกรรมฐานกองนี้มีเป็นอันมาก ในสมัยที่พระ
พุทธองค์ตรัสรู้ใหม่ ๆ ได้เสด็จไปพบพราหมณ์สองสามีภรรยา
ซึ่งมีบุตรสุดสวยชื่อว่า “นางมาคัณฐิยา” พราหมณ์ทั้งสองชอบ
ใจในพระพุทธองค์ จึงได้ออกปากยกนางมาคัณฐิยาให้เป็นภรรยา
พระพุทธองค์ไม่ทรงรับไว้และมองเห็นนิสัยของพราหมณ์ทั้งสอง

ที่จะได้บรรลุมรรคผลจึงได้ทรงแสดงพระธรรมให้ฟัง โดยยกเอา
 กายคตานุสสติกรรมฐานขึ้นมาเทศน์ ซึ่งได้ตรัสคำนิโทษแห่ง
 ความสวยงามแห่งรูปกายของนางมาคัณติยาว่า พระพุทธองค์
 ทรงเห็นว่าเป็นของปฏิญกุล มุตรคฤณาเหม็น หากความสวยงามใด ๆ
 มิได้เลย พราหมณ์ทั้งสองพิจารณาตามก็ได้ดวงตาเห็นธรรม ส่วน
 นางมาคัณติยาผูกโกรธ ต่อมาเมื่อนางได้เป็นพระมเหสีของ
 พระเจ้าอุเทน กรุงโกสัมพี ก็ได้จงล้างจงผลาญพระพุทธองค์
 อย่างไม่มีที่สิ้นสุด เพราะแรงพยาบาท อีกท่านหนึ่งก็คือนางอภิรูป
 นันทา ซึ่งเป็นพระราชธิดาของพระเจ้าเชมกะศากยะ ก็จัดว่ามี
 รูปงามที่สุดในสมัยนั้น และพระนางทรงภาคภูมิใจหลงใหลในความ
 งามของพระนางยิ่งนักแต่ด้วยบุญบารมีที่ได้เคยสร้างสมอบรม
 มาแล้วเป็นอันมากในอดีตชาติ เป็นเหตุให้พระนางได้สดับพระธรรม
 ของพระพุทธองค์จากพระโอรส ซึ่งได้ทรงเทศน์กายคตานุสสติ
 กรรมฐานควบคู่ไปกับมรณัสสติกรรมฐาน แล้วทรงเนรมิตรูปกาย
 ของสาวงามที่งามยิ่งกว่าพระนางให้ปรากฏขึ้นให้พระนางได้มองเห็น
 แล้วบันดาลให้รูปเนรมิตนั้นค่อย ๆ เจริญวัย แก่ แล้วชราโทรม ๆ
 ลงจนตายไปในที่สุด แล้วก็เนาเปื่อย สลายไปต่อหน้า พระนางก็
 น้อมเอาภาพนิมิตนั้นเข้ามาเปรียบเทียบกับร่างกายของพระนาง
 จนเห็นว่าอันร่างกายอันงดงามของพระนางนั้นหาได้งามจริงไม่
 ทั้งเป็นอนิจจังและอนัตตา หากสาระแก่นสารที่พึ่งอันถาวรอันใด

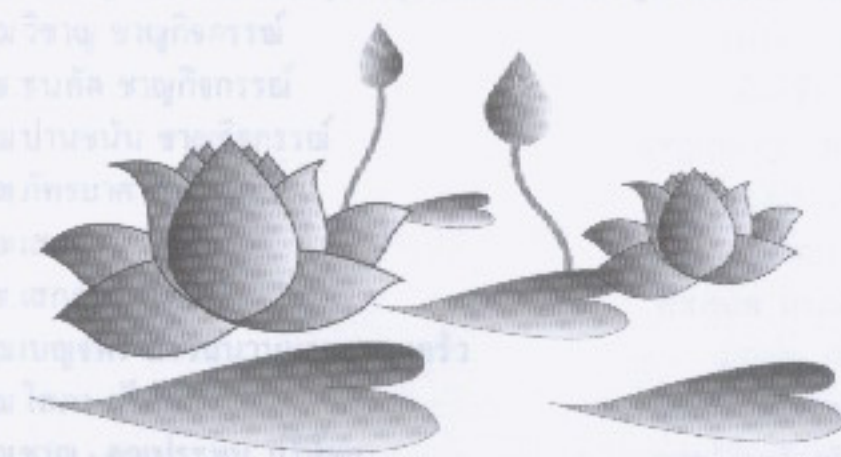
มิได้เลย จนพระนางได้บรรลุพระอรหันต์ในขณะนั้นเอง และ
 พระนางเสมาเทวีที่ยิ่งด้วยรูปโฉม และเป็นพระมเหสีองค์หนึ่ง
 ของพระเจ้าพิมพิสารแห่งเมืองราชคฤห์ ก็ได้บรรลุพระอรหันต์
 ในทำนองเดียวกันนี้เอง

(๔) มีจิตใคร่ครวญถึงธาตุกรรมฐานคือนอกจากจะมี
 จิตใคร่ครวญถึงความเป็นจริงของร่างกายดังกล่าวมาในข้อ (๓) แล้ว
 พึงพิจารณาแยกให้เห็นความเป็นจริงที่ว่าอันที่จริงร่างกายของเราเอง
 ก็ดี ของผู้อื่นก็ดี ไม่ใช่ตัวเราของเราแต่อย่างใดเลยเป็นแต่เพียง
 ธาตุ ๔ มาประชุม เกาะกุมรวมกันเพียงชั่วคราวเท่านั้นเอง ได้แก่
 ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุไฟ แล้วสิ่งเหล่านี้ก็ทนอยู่ในสภาพที่
 รวมกันเช่นนั้นไม่ได้ นานไปก็เก่าแก่แล้วแตกสลายตายไป ธาตุน้ำก็
 กลับไปสู่ความเป็นน้ำ ธาตุดินก็กลับไปสู่ความเป็นดิน ธาตุลม
 ก็กลับไปสู่ความเป็นลม และธาตุไฟก็กลับไปสู่ความเป็นไฟตามเดิม
 เนื้อตัวร่างกายของเราเมื่อได้แยกส่วนออกมาดูแล้วก็มีได้มีตัวตน
 ที่ตรงไหนแต่อย่างใด เป็นแต่เพียงเนื้อ กระดูก ตับ ไต ไล่ กระเพาะ
 เล็นเอ็น หนัง ฟังผืด เนื้อเยื่อ มันสมอง ไขข้อ ฯลฯ มาเกาะกุมกัน
 ตัวตนของเราไม่มี ครั้นเมื่อแยกแยกจะอวัยวะออกย่อยๆ ดังกล่าวออกไป
 จนถึงหน่วยย่อยๆ ของชีวิต คือเซลล์เล็กๆ ที่มาเกาะกุมรวมกัน
 ก็จะเห็นว่าเซลล์เองก็เนื่องมาจากแร่ธาตุทั้งหลายซึ่งไม่มีชีวิตจิตใจ
 มารวมกันเป็นกลุ่มก้อนเล็ก ๆ ไม่มีตัวตนของเราแต่อย่างใด แม้แร่ธาตุ

ต่าง ๆ นั้น ก็เนื่องมาจากพลังงานโปรตอนและอิเล็กตรอนเท่านั้น
 หาใช้ตัวตนของเราแต่อย่างใดไม่ ที่หลงกันอยู่ว่า ตัวเราของเรา
 หาที่ไหนมิได้เลย ทุกสรรพสิ่งที่ดิ้นรนแสวงหา ละสมกันเข้าไป
 ในที่สุดก็ต้องทิ้งต้องจาก ซึ่งปวงการที่จะกล่าวไปถึงสมบัติที่จะ
 นำเอาติดตัวไปด้วย แม้แต่เนื้อตัว ร่างกายที่ว่าเป็นของเราก็ยังเอา
 ติดตัวไปไม่ได้ และก็เป็นความจริงที่ได้เห็นและรู้กันมานานนับ
 ล้าน ๆ ปี คนแล้วคนเล่า ท่านทั้งหลายที่ได้เคยยิ่งใหญ่ด้วยยศศักดิ์
 อำนาจวาสนาและทรัพย์สมบัติในอดีตกาล จนเป็นถึงมหาจักรพรรดิ
 มีสมบัติที่สร้างสมมาด้วยเลือดและน้ำตาของผู้อื่นจนค่อนโลกแต่แล้ว
 ในที่สุดก็ต้องทิ้งจากสิ่งเหล่านี้ไป แม้แต่เนื้อตัวร่างกายของท่าน
 ที่เคยยิ่งใหญ่ จนถึงกับเป็นผู้ที่ไม่อาจจะแตะต้องได้ แต่แล้วก็ต้อง
 ทอดทิ้งจมดินและทรายจนในที่สุดก็สลายไปจนหาไม่พบว่าเนื้อ หนัง
 กระดูก ขน เล็บ ตับ ไต ไข่ กระเพาะของท่านอยู่ที่ตรงไหน คง
 เหลืออยู่แต่สิ่งที่เป็นดิน น้ำ ลม และไฟ ตามสภาพเดิมที่ก่อเกิด
 กำเนิดมาเป็นตัวของท่านเพียงชั่วคราวเท่านั้นแล้วตัวของเรา
 ท่านทั้งหลายก็เพียงเท่านี้ มิได้ยิ่งใหญ่เกินไปกว่าท่านในอดีต
 จะรอดพ้นจากสังขารนี้ไปได้หรือ เมื่อความเป็นจริงก็เห็นๆ
 กันอยู่เช่นนี้แล้ว เหตุใดเราท่านทั้งหลายจึงต้องพากันดิ้นรน
 ขวนขวายสะสมสิ่งที่ในที่สุดก็ต้องทิ้งต้องจากไป ซึ่งเท่ากับ
 เป็นการทำลายวันเวลาอันมีค่าของพวกเขา ซึ่งก็คงมีไม่เกินคนละ

๑๐๐ ปี ให้ต้อง โมฆะเสียเปล่าไปโดยหาสาระประโยชน์อันใดมิได้
 เหตุใดไม่เร่งขวนขวายสร้างสมบุญบารมีที่เป็นอริยทรัพย์อัน
 ประเสริฐ ซึ่งจะติดตามตัวไปได้ในชาติหน้า แม้หากสิ่งเหล่านี้
 ไม่จีรังดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ อย่างเลวพวกเราก็เพียง
 เสมอตัวมิได้ขาดทุนแต่อย่างใด หากสิ่งที่พระพุทธองค์ได้ตรัสสอน
 ไว้มีจริง ดังที่ปรากฏในอดีตกาลยอมรับ แล้วเราท่านทั้งหลาย
 ไม่สร้างสมบุญและความดีไว้ สร้างสมแต่ความชั่วและบาปกรรม
 ตามติดตัวไปเราท่านทั้งหลายมิขาดทุนหรือ เวลาในชีวิตของเรา
 ที่ควรจะได้ใช้ให้เป็นประโยชน์กลับต้องมาโมฆะเสียเปล่าก็สมควร
 ที่จะได้ชื่อว่าเป็น "โมฆบุรุษ" โดยแท้.

๑. คุณ คุณสุทัศน์ ชัยมงคลและครอบครัว (อุทิศให้คุณสุภาวดีคุณสุภาวดี)
 ๒. คุณ รุ่งกัญญา อีระโชภามและบุตร (อุทิศให้บิดามารดาผู้ล่วงลับ)
 ๓. คุณ วิภาณี ขนุกิจการณ
 ๔. คุณ รนกล ชาญกิจกรรม
 ๕. คุณ ปานจงปิ่น ชาญกิจการณ
 ๖. คุณ กิรติพร
 ๗. คุณ...
 ๘. คุณ...
 ๙. คุณ...
 ๑๐. คุณ...
 ๑๑. คุณ...
 ๑๒. คุณ...
 ๑๓. คุณ...
 ๑๔. คุณ...
 ๑๕. คุณ...
 ๑๖. คุณ...
 ๑๗. คุณ...
 ๑๘. คุณ...
 ๑๙. คุณ...
 ๒๐. คุณ...
 ๒๑. คุณ...
 ๒๒. คุณ...
 ๒๓. คุณ...
 ๒๔. คุณ...
 ๒๕. คุณ...
 ๒๖. คุณ...
 ๒๗. คุณ...
 ๒๘. คุณ...
 ๒๙. คุณ...
 ๓๐. คุณ...
 ๓๑. คุณ...
 ๓๒. คุณ...
 ๓๓. คุณ...
 ๓๔. คุณ...
 ๓๕. คุณ...
 ๓๖. คุณ...
 ๓๗. คุณ...
 ๓๘. คุณ...
 ๓๙. คุณ...
 ๔๐. คุณ...
 ๔๑. คุณ...
 ๔๒. คุณ...
 ๔๓. คุณ...
 ๔๔. คุณ...
 ๔๕. คุณ...
 ๔๖. คุณ...
 ๔๗. คุณ...
 ๔๘. คุณ...
 ๔๙. คุณ...
 ๕๐. คุณ...
 ๕๑. คุณ...
 ๕๒. คุณ...
 ๕๓. คุณ...
 ๕๔. คุณ...
 ๕๕. คุณ...
 ๕๖. คุณ...
 ๕๗. คุณ...
 ๕๘. คุณ...
 ๕๙. คุณ...
 ๖๐. คุณ...
 ๖๑. คุณ...
 ๖๒. คุณ...
 ๖๓. คุณ...
 ๖๔. คุณ...
 ๖๕. คุณ...
 ๖๖. คุณ...
 ๖๗. คุณ...
 ๖๘. คุณ...
 ๖๙. คุณ...
 ๗๐. คุณ...
 ๗๑. คุณ...
 ๗๒. คุณ...
 ๗๓. คุณ...
 ๗๔. คุณ...
 ๗๕. คุณ...
 ๗๖. คุณ...
 ๗๗. คุณ...
 ๗๘. คุณ...
 ๗๙. คุณ...
 ๘๐. คุณ...
 ๘๑. คุณ...
 ๘๒. คุณ...
 ๘๓. คุณ...
 ๘๔. คุณ...
 ๘๕. คุณ...
 ๘๖. คุณ...
 ๘๗. คุณ...
 ๘๘. คุณ...
 ๘๙. คุณ...
 ๙๐. คุณ...
 ๙๑. คุณ...
 ๙๒. คุณ...
 ๙๓. คุณ...
 ๙๔. คุณ...
 ๙๕. คุณ...
 ๙๖. คุณ...
 ๙๗. คุณ...
 ๙๘. คุณ...
 ๙๙. คุณ...
 ๑๐๐. คุณ...

อธิษฐานพรให้เด็กผู้เรียนอักษร

33 คุณธิดารัตน์ ศิริทรัพย์	65 คุณเหม่งน้อย สุขเกษมเขต - อหะสุเขต 1
34 คุณยุทิน ศิริทรัพย์	66 คุณกมลทิพย์ เกียรติภูมิกุลเขต - กษเขต 2
35 คุณวิระดา ศิริทรัพย์	67 คุณทิวรรณ ชัยมงคลเขต - อหะสุเขต 2
36 คุณสรียา ของสกุล	68 คุณภูวคณ เขียวสอาดเขต - อหะสุเขต 3
37 คุณปานวาด โปร่งทอง	69 ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม เขต - อหะสุเขต 2
38 คุณสุภาวดี อบรมวัน	70 คุณสุนทร - คุณทวี - คุณกัญญาพัชร มุสสาร
39 คุณประภารัตน์ ปิยะศรีสกุล	71 คุณปลัด มาบุตรศรี เขต - อหะสุเขต 3
40 คุณนงการ ไทหัตตะ	72 คุณทองสุข มาบุตรศรี เขต - อหะสุเขต 8
41 คุณสาธกา หนองใหญ่	73 คุณถนัดวารรณ มาบุตรศรี เขต - อหะสุเขต 9
42 คุณสุปราณี วงศ์นิธิสมบูรณ์	74 คุณอภิศรา เรืองรอง เขต - อหะสุเขต 10
43 คุณนิตยา วงศ์นิธิสมบูรณ์	75 คุณสุจิตรา ชูงายะ เขต - อหะสุเขต 11
44 คุณวิชัย วงศ์นิธิสมบูรณ์	76 ค.ญ. ยามิ ชูงายะ เขต - อหะสุเขต 12
45 คณ. แพรพลอย กิ่งสวัสดิ์ไพศาล	เขต - อหะสุเขต 13
46 ค.ญ.พรไพสิน กิ่งสวัสดิ์ไพศาล	เขต - อหะสุเขต 14
47 คุณสุปราณี วงศ์นิธิสมบูรณ์ (อุทิศแด่ลูกผู้ล่วงลับ)	เขต - อหะสุเขต 15
48 คุณสุปราณี วงศ์นิธิสมบูรณ์ (อุทิศแด่คุณสุพรรณิ วงศ์นิธิสมบูรณ์ผู้ล่วงลับ)	เขต - อหะสุเขต 16
49 คุณวิจิต กิ่งสวัสดิ์ไพศาล	เขต - อหะสุเขต 17
50 คุณวินัย หมุนสา	เขต - อหะสุเขต 18
51 คุณปรินดา พวงสมบัติ	เขต - อหะสุเขต 19
52 คุณศิริพร วิจิรัมย์	เขต - อหะสุเขต 20
53 คุณมาลี วิจิรัมย์	เขต - อหะสุเขต 21
54 คุณบรรพต อัสวกาญจน์	เขต - อหะสุเขต 22
55 คุณปรีชา แข่งเฮง	เขต - อหะสุเขต 23
56 คุณศิริยา แข่งเฮง	เขต - อหะสุเขต 24
57 คุณกิตติพงษ์ ทองเทพ	เขต - อหะสุเขต 25
58 คุณชนิดา แข่งเฮง	เขต - อหะสุเขต 26
59 คุณจันจิรา เรียงวิไลกุล	เขต - อหะสุเขต 27
60 คุณบุญชัย เรียงวิไลกุล	เขต - อหะสุเขต 28
61 คช.อศุลวัฒน์ เรียงวิไลกุล	เขต - อหะสุเขต 29
62 คุณอุทัย ปอนสืบ	เขต - อหะสุเขต 30
63 คุณละมลา ปอนสืบ	เขต - อหะสุเขต 31
64 อุทิศให้ได้เต้ - ก๊กกะไหล - กิ่งทอง	เขต - อหะสุเขต 32

